

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**ОБРАЗ ПОЛЬЩІ ТА ПОЛЯКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ
МОВНОМУ ПРОСТОРИ**

Кваліфікаційна робота
студентки 5 курсу
заочної форми навчання
першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська мова і
література»

Фаїзової Наталії Сергіївни

Науковий керівник:
Штефан Антон Павлович,
старший викладач.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1 Поняття мовної картини світу	7
1.2 Поняття мовного образу.....	12
1.3 Специфіка фразеологічної картини світу	15
1.4 Збірник М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» як засіб відображення картини світу	20
1.5 Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ II. СПЕЦИФІКА ЗОБРАЖЕННЯ ПОЛЬЩІ ТА ПОЛЯКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРІ	27
2.1 Реалізація образів Польщі й поляків в українській мовній картині світу	27
2.2 Вивчення мовних образів Польщі й поляків у лінгвістиці.....	33
2.3 Утілення мовного образу Польщі й поляків (за результатами опитування).....	37
2.4 Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ III. ВІДОБРАЖЕННЯ ПОЛЬЩІ ТА ПОЛЯКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	45
3.1 Висвітлення образу Польщі та поляків у збірнику М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше».....	45
3.2 Особливості використання фразеологізмів на позначення Польщі та поляків в українській публіцистиці.....	55
3.3 Висновки до розділу 3	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Образ Польщі та поляків в українському мовному просторі найбільше виражається за допомогою фразеологічних одиниць, які відіграють одну з основних ролей у кожній мові, включаючи в неї новий зміст. Вживання фразеологічних одиниць зумовлене, перш за все, безперервним відчуттям лексичної недостатності, спробами вербалізувати емоції особистості, які були втілені в когнітивні моделі душевного стану людини. Ці стійкі сполуки номінують мовні формули, зокрема картини світу із зашифрованою інформацією про минуле, про предків, про особливості їхнього способу світосприйняття і оцінку сущого. Фразеологізми акумулюють культурні особливості народу [67].

Як правило, сьогодні фразеологічні одиниці ввібрали в себе інформацію на основі історичних подій народу та його соціального життя. За допомогою фразеологізмів демонструється безмежний світ почуттів людини. Вони вражають виразністю асоціацій між природою, людською поведінкою, звичайними життєвими фактами тощо.

Українська мова включає в себе безліч фразеологічних одиниць. Наше дослідження є внеском в вивчення лексичних одиниць різного рівня, зокрема у визначенні типологічної специфіки української мови на фразеологічному рівні.

Проблемі фразеологізмів присвячено праці багатьох вчених, зокрема таких, як І. Ікноміді, Г. Федорченко, Л. Авксеньєв, В. Калашник, В. Ужченко, О. Сербенська, Ю. Прадід, М. Воронова, І. Запихляк, М. Гамзюк, В. Остапенко, Н. Абабілова, Л. Азарова, Л. Горчинська, Т. Пустосвіт, Н. Венжинович, О. Галинська, М. Гамзюк, В. Михайленко, О. Селіванова, Д. Сизонов, Л. Устенко, Г. Федорченко, С. Романюк, С. Кереченко та інших.

Вибір теми нашої роботи зумовлений тим, що у межах сучасної лінгвістичної науки ще не визначена теоретична й практична значимість фразеологізмів, які включають в себе образ Польщі та поляків в українському мовному просторі.

Актуальність теми дослідження зумовлена загальними тенденціями лінгвістики до вивчення фразеологізмів, які включають в себе образ Польщі та поляків в українському мовному просторі, їхнього використання у українській мові. Актуальність цього дослідження полягає у необхідності дати цілісну інтерпретацію поняття мовної картини світу та фразеологізма, виокремити основні їхні види та проаналізувати особливості вербального вираження фразеологічних одиниць, які висвітлюють особливості образу Польщі та поляків в українському мовному просторі.

Мета роботи – обґрунтувати основні ознаки мовної та фразеологічної картин світу, розглянути специфіку зображення Польщі та поляків в українському мовному просторі та з'ясувати особливості відображення Польщі та поляків в українській фразеології.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- 1) схарактеризувати поняття мовної картини світу;
- 2) схарактеризувати поняття мовного образу;
- 3) розглянути специфіку фразеологічної картини світу;
- 4) проаналізувати особливості збірника М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» як засіб відображення картини світу;
- 5) з'ясувати способи реалізація образів Польщі й поляків в українській мовній картині світу;
- 6) вивчити мовні образи Польщі й поляків у лінгвістиці;
- 7) дослідити втілення мовного образу Польщі й поляків (за результатами опитування);
- 8) проаналізувати особливості висвітлення образу Польщі та поляків у збірнику М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше»;
- 9) дослідити особливості використання фразеологізмів на позначення Польщі та поляків в українській публіцистиці.

Об'єктом дослідження є збірник М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» та сучасна українська публіцистика «ТСН», «Вечірній Київ» та «Голос України. Газета Верховної Ради України».

Предмет дослідження нашої роботи становлять вербальні засоби вираження фразеологізмів на позначення образу Польщі та поляків в українському мовному просторі.

Методи дослідження. Для реалізації мети та поставлення основних наукових завдань виділимо такі методи дослідження:

- 1) описовий метод – для класифікації та інтерпретації структурних і функціональних властивостей фразеологізмів;
- 2) дедуктивно-індуктивний метод – для аналізу і синтезу наукових теорій і концепцій;
- 3) метод суцільного виписування, за допомогою якого було зібрано фактичний матеріал дослідження;
- 4) аналізу словникових дефініцій – для виявлення оточення слів та їх визначень у словниках;
- 5) математичних підрахунків – для встановлення відсоткового співвідношення прикладів та визначення найбільш використовуваних фразеологічних одиниць.

Теоретичне значення роботи полягає в можливості подальшого дослідження фразеологізмів як складової частини фразеології та визначення способів вербалізації фразеологізмів на позначення образу Польщі та поляків в українському мовному просторі. Основні положення та висновки сприятимуть глибшому розумінню суті українських фразеологізмів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання в подібних дослідженнях інших груп фразеологізмів в українській мові. Результати нашого дослідження можуть бути застосовані в написанні інших подібних праць.

Матеріалом дослідження слугувало 142 фразеологізми зі збірника М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» та 20 речень з сучасних періодичних видань «ТСН», «Вечірній Київ» та «Голос України. Газета Верховної Ради України».

Мета та завдання дослідження зумовили **структуру** нашої роботи, що складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 79 сторінок, із них 61 сторінка – основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття мовної картини світу

Мова – це дзеркало, яке розташоване між людиною та світом, за допомогою котрого можна пізнати найважливіші властивості світу. У ньому висвітлені не тільки умови життя та реальний світ, а й суспільна національна самосвідомість, зокрема менталітет народу, національний характер, спосіб традиції, життя, звичаї, мораль, світовідчуття, система цінностей, бачення світу тощо.

В. Жайворонок зазначає, що для людини світ постає таким, яким вона його сприймає, пізнає та освоює, залежно від рівня розвитку особистості. Картиною світу називають витвір діяльності людини, проте не фізичної, а пізнавальної, мисленнєвої, результат сприйняття навколишнього світу. Поняття світу, яке особистість сприймає за допомогою рідної мови, для неї постає таким, яким для неї є сама мова [27, с. 53].

Сьогодні мовознавці тяжіють до розгляду особистості в мові та мови для людини, а не мови для самої себе. Таким чином, будь-яка одиниця мови спрямована на концептуальний простір довкілля, стаючи мовленнєвим вираженням конкретного його елемента.

Мова у лінгвокультурологічній парадигмі знання відіграє функцію інструменту для інтерпретації явища культури і відображення психологічного темпераменту народу, котрий послуговується цією мовою. На погляд О. Комара, мова висвітлює загальнонаціональну культуру, котра визначається культурним багатством цілого народу і його морально-етичними цінностями [33, с. 4].

Сьогодні міждисциплінарного характеру набула теорія картини світу, котра починає інтенсивно формуватися не тільки у мовознавстві, а й у гуманітарних науках [51, с. 5]. Однак, погляди мовознавців щодо авторства терміна «мовна картина світу» не співпадають. Згідно з цими джерелами,

поняття «картина світу» позначає поєднання внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, котрі слугують для виведення логічних тверджень згідно з поведінкою цих об'єктів, вперше було використано фізиком Г. Герцем у кінці XIX століття. У різних джерелах основоположником терміна «картина світу» вважають Л. Вітгенштайна. У філософії картиною світу Л. Вітгенштайн називає так звану модель реальності, іншими словами сукупність фактів та ситуацій, котрі виражені за допомогою мови. Пропозиціональна згідно зі своєю сутністю, вона відображає не тільки те, що насправді існує, а й уявне [11, с. 44].

І. Заремська стверджує, що картина світу не є дзеркальним ілюструванням світу та не є відкритим «вікном» у світ, зокрема картиною, тобто тлумаченням, актом світорозуміння. Вона залежить від призми, через котру здійснюється світобачення [24].

Детальне вивчення поняття мовної картини світу спостерігається в працях зарубіжних науковців, зокрема В. фон Гумбольдта та його послідовників – неогумбольдтіанців (Л. Вайсгербер, Л. Вітгенштейн, Й. Трір, Б. Уорф). Незважаючи на значну кількість досліджень цього мовного явища, спроби надати йому термінологічних меж, простежується крізь його «аморфність» та «розпливчатість».

Онтологічно поняття «мовна картина світу» бере свій початок з праць В. фон Гумбольдта, у котрих воно трактувалося як «форма мови», яка є індивідуальною та неповторною для кожної нації, та являє собою сукупність певних лексичних елементів у єдине ціле. Духовна неповторність і будова мови надзвичайно тісно взаємопов'язані, тому існування першого обов'язково спричиняє існування другого [19, с. 68], так само пов'язаними є й два способи вираження форми мови – зовнішній та внутрішній, де внутрішня форма має першочергове значення, а зовнішня висвітлює та закарбовує її в семантичній та звуковій мовних субстанціях [19, с. 71].

На погляд Л. Лисиченко, мовна картина світу побудована на мовних одиницях, що виражають поняття, концепти, а також мовних засобах та способах вираження зв'язків, які існують у концептуальній картині світу [40, с.

14]. Так, Л. Лисиченко акцентує увагу на зв'язках мовних понять у картинах світу – як мовній, так і концептуальній.

Польський мовознавець Є. Бартмінський пропонує розглядати поняття «мовна картина світу» у двох варіантах, які спрощено можна визначити як «об'єктивний» та «суб'єктивний» і означити поняттями «картина світу» та «бачення світу». Бачення передбачає спостерігача, адже є чийось, а отже – і суб'єкта, котрий спостерігає; картина, яка також є наслідком чийогось бачення, проте вже не включає в себе такої сильної імплікації суб'єкта, де центр переміщується на об'єкт, тобто на те, що включається в самій мові [75, с. 87]. Саме ж поняття «мовна картина світу» існує в дослідженнях цього науковця доволі у незвичному тлумаченні: «втільена в мові інтерпретація дійсності, яку можна уявити у вигляді комплексу суджень про світ» [75, с. 88].

У доволі ґрунтовному науковому дослідженні О. Селіванової «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» мовна картина світу трактується як представлення явищ, предметів, фактів, ситуацій дійсності, життєвих сценаріїв та стратегій поведінки в мовних знаках, ціннісних орієнтирів, категоріях, явищ мовлення, які у сукупності є семіотичним результатом концептуальної репрезентації реальності в етносвідомості [53, с. 365]. Ця науковиця виходить за рамки одного мовного рівня та навіть цілої мови взагалі, взявши до уваги ще й етичний, аксіологічний і когнітивний аспекти.

Звернемо увагу на розуміння поняття «мовна картина світу» В. Жайворонком: мозаїкоподібна та польова будова взаємопов'язаних одиниць мови, що через непросту систему фонетичних понять, граматичних та лексико-семантичних значень, а також стилістичних характеристик висвітлює досить об'єктивний стан речей навколишнього середовища та внутрішнього стану особистості, тобто у загальному картину (модель) світу як таку [27, с. 15]. Отже, в цьому визначенні значна увага звертається на рівні мови: від фонетичного до стилістичного, котрий певним чином задіює всі інші рівні, а також увага акцентується на польовому вивченні мовної карти світу загалом та мовних одиниць, котрі її формують зокрема.

В. Бялик зауважує, що одиниці мовної картини світу – це лінгвокультурами та етнопсихолінгвальні поняття. Такий підхід щодо дослідження мовної картини світу є доволі унікальним. До цього мовна картина світу поділялась на такі одиниці: фрейми, концепти, сценарії [7, с. 95]. Одиницями мовної картини світу також визначаються лексичні парадигми, які структуруються за принципом організації лексико-тематичних груп; семантичні поля; лексико-синонімічні ряди, що об'єднуються навколо ядерного слова-поняття; лексико-асоціативні поля тощо [7, с. 98].

У сучасному мовознавстві, зокрема у лінгвокультурології, загальнонаукове та загальноприйняте не дискретне поняття картини світу поділяється на два види: мовна картина світу та концептуальна картина світу, які досліджуються в межах національних лінгвокультур. Важливим є здатність розрізняти такі поняття, як «модель світу», «мовна картина світу» та «концептуальна картина світу» чи «логічна або понятійна картина світу».

Науковці стверджують, що сучасне мовознавство наголошує на понятті «мовної картини світу». Значна кількість наукових розвідок, котрі у більшості випадків спрямовані на детальне дослідження основних частин мовної картини світу та дослідження специфіки культурних концептів, супроводжуються вирішенням ряду теоретичних питань: визначення обсягу понять «картина світу», «наукова / наївна картина світу», «модель світу», «концептуальна / мовна картина світу», а також «міфологічна картина світу», пошуки систем формування мовної картини світу тощо [51, с. 6].

Іншими словами мовною картиною світу називається поєднання поглядів про світ, що зумовлене історично утвореним у свідомості етносу методом концептуалізації дійсності, давно привертала і досі не залишає поза увагою багатьох науковців.

Картина світу вважається глибинним пластом світогляду, оскільки формується та утворюється у людини в актах світобачення та світодії, допомагаючи їй добре орієнтуватися в навколишньому світі. Будучи поміщеним у свідомість як концептуальна основа, поняття картини світу як

сміслового двійника дійсності, що дає можливість здійснювати усвідомлення особистістю світу (функція тлумачення) та значною мірою полегшує її роль у такому різноманітному світі (функція регуляції) [37, с. 8].

У межах семіотичного підходу щодо детального дослідження специфіки картини світу було сформовано поняття моделі світу, яку у найзагальнішому вигляді характеризують як скорочене та спрощене зображення цілого комплексу уявлень про світ у конкретній традиції в системному та операціональному аспектах [69, с. 191].

Як вважають семіотики, та зокрема Т. Шандрук, модель світу у першу чергу спрямована на космогонічну та міфологічну категоризацію світу за допомогою бінарних опозицій, котрі містять в собі пари абсолютно протилежних одна одній рис згідно з позитивним та негативним значеннями [69, с. 191].

Незважаючи на тривалий час функціонування терміна «картина світу» у різноманітних гуманітарних науках деякі мовознавці ще й сьогодні звертають увагу на його відвертій метафоричності та експресивності. Проте, неправильними є спроби замінити термін «картина світу», зі сторони його образності та «живої» оцінності, на терміни «когнітивна модель світу» / «модель світу».

Якщо детальніше розглядати особливість поняття мовної картини світу, варто зупинитися на її класифікації, яка є доволі складною. Різні наукові розвідки лінгвістичного типу вказують на те, що мовна картина світу характеризується висвітленням систематизованого плану мови. Як правило, кожна мова виконує ряд функцій:

- інформативну функцію;
- комунікативну функцію;
- емотивну функцію;
- функцію фіксації та зберігання цілої низки знань та уявлень певної мовної групи.

Результат осмислення світу кожним із типів свідомості фіксується у матрицях мови, котра функціонує у певному типі свідомості. Водночас картина світу включає в себе етнічний складник, який представлений мовою, а також поєднанням традицій, вірувань, забобонів тощо. Саме тому слід говорити про множинність картин світу, а саме про:

- про мовну наукову картину світу;
- мовну картину світу національної мови;
- фразеологічну картину світу;
- мовну картину світу окремої людини;
- етнічну картину світу тощо [61].

1.2. Поняття мовного образу

Поняття образу та образності є досить важливими у сучасній лінгвістиці, зокрема таких її напрямках, як лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, лінгвостилістика. Образ є однією із провідних психологічних категорій, котрі відіграють важливу роль у когнітивних процесах, оскільки з нього починається пізнання [74]. У той же час він є першим джерелом вербалізації знань, які перекодовуються у семантичній структурі мовного знаку у вигляді її наочно-образного смислового компонента. Основна розбіжність між мовами, услід за Р. Ленекером, полягає в тому, що вони кодують тотожні концептуальні конструкції через суттєво відмінні образи [79, с. 109].

Сьогодні теорія мовного образу визначає це поняття як лінгвокогнітивний та текстово-когнітивний конструкт, як естетично важливий результат лінгвокреативного мислення.

Л. Ставицька тлумачить мовний образ як сформоване засобами мови двопланове зображення, непросте психолінгвальне поняття [59, с. 25], апелюючи таким способом до когнітивного підходу в інтерпретації цього поняття, проте назва дослідження, «Мовні засоби вираження наскрізного образу...» актуалізує інший – формальний підхід до визначення терміна «мовний образ».

Як стверджує Л. Ставицька, у сучасній лінгвістиці термін «мовний образ» трактують двояко: як «первинний чуттєвий образ» чи як «вторинний асоціативний образ» [59, с. 24]. Тут, перш за все, йдеться про різні рівні образності: вербальний та предметно-чуттєвий. На предметно-чуттєвому рівні здійснюється диференціація образу в колективному несвідомому з окресленням архетипів і перцептивних каналів зв'язку матеріального з психологічним, реальним, тоді як на вербальному рівні образ об'єктивується в фразеологічних, метафоричних і символічних одиницях [73]. Предметно-чуттєвий чи первинний мовний образ пов'язаний з предметно-поняттєвим логічним змістом слова [59, с. 24]. Він утворюється на основі вербалізації чуттєвого досвіду (слуховий, зоровий, тактильний тощо). Вторинний мовний образ висвітлює зміст у нетотожній йому образній формі шляхом використання асоціативного зближення різнорідних уявлень [59, с. 24].

Між вербальним та предметно-чуттєвим рівнями образності існує ще один – ментальний рівень, який пов'язаний зі структуруванням внутрішньоформного образу як поєднання образного та поняттєво-логічного, що фокусує емоційно-чуттєве, логічне, оцінне – усе, що проектується підсвідомим та свідомістю в інтенції на внутрішню форму домінуючого слова [16, с. 89]. Диференціація внутрішньоформного образу – це закріплення за предметно-чуттєвим образом конкретної концептуальної межі, яка визначає критерії семантичного наповнення майбутнього слова-образу.

В. Кононенко, досліджуючи поняття «мовна картина світу», стверджує, що найзагальнішим компонентом концептосфери вважається концепт. Він може втілюватись у певних компонентах, зокрема у лексичній одиниці, словесному символі чи мовному образі [34, с. 111].

Над співставленням лексичної одиниці, образності та образу свого часу багато роздумував О. Потебня. З метою позначення образу науковець використовує найменувань «знак», «уявлення», «символ», «засіб порівняння», а також досить часто «внутрішня форма». Учений досліджує поетичний образ у тексті та внутрішню форму у лексичній одиниці як одне і те ж явище

свідомості, адже в їхню основу закладена їхня конститутивна функція образотворення, у зв'язку з чим внутрішня форма, услід за О. Потебнею, є центром образу, одна з його характеристик, котра переважає над усіма іншими. Учений виводить поняття художнього образу, котрий, на погляд науковця, і відтворює явища, які були об'єктивовані в словесних образах, та «згущує», акцентує увагу на суттєвих для автора рисах життя з метою її оцінного осмислення. Таким чином, образ виконує пізнавальну функцію, даючи можливість пояснити авторові щось складне, і художню, залишаючи реципієнту простір для можливості співтворчості. Важливо звернути увагу на різноаспектність поняття «образ» у мовознавчому тлумаченні, яке твердить, що коли О. Потебня досліджує образ як рівнозначний символу засіб вираження реальності, то тут, безсумнівно, маємо справу з мовним образом як вербальним виразником конкретного ментального образу, а коли лінгвіст трактує образ як основний фрагмент символу, то мається на увазі чуттєвий образ, котрий у структурі символу виокремлюють більшість науковців [46, с. 255].

У мовознавстві мовний образ досліджують разом з процесами пізнання та мислення, адже він є найважливішою сутністю мови, засобом художнього вираження дійсності, що включає в себе інформацію про зв'язок лексичної одиниці, мови та культури. Учена Х. Щепанська, котра присвятила своє дослідження питанню розмежування понять «концепт», «мовний образ» та «вербальний символ», стверджує, що в картині світу провідними є лексичні образи – вербальні репрезентанти ментальних образів конкретних предметів, явищ та абстракцій, які утворюються на їх основі [72, с. 66].

У наукових розвідках Л. Белєхової основним є поняття вербального образу, котре вона визначає як лінгвокогнітивний текстовий складник, який включає в себе концептуальну, передконцептуальну і вербальну іпостасі поетичного образу [5, с. 21]. Передконцептуальна сторона є сенсом образу, який генерується як наслідок позасвідомих когнітивних процесів, структурована образ-схемами основних архетипів та концептів, котрі є їх

основою [5, с. 21]. Вербальна іпостась – це висвітлення його концептуальної конструкції у вербальну тканину віршованого тексту [5, с. 21].

Учена акцентує увагу на те, що часто у мовознавчих розвідках поняття «образ» тлумачать як категорію свідомості, шляхом використання котрої особистість може зрозуміти таємниці лексичних одиниць або зміст тексту. Л. Белехова розмежовує «поняття «образу» як певної чуттєвої дійсності, «поетичного образу» як відтворення ідеї, «словесного поетичного образу» й достатньо узагальненого змісту віршованого тексту як утілення ідеї, образу та змісту в мовленнєвій формі [5, с. 21]. Таке розмежування можна вважати доречним, адже воно повністю відокремлює одне ті поняття, котрі акцентують увагу на ступеневе формування мовного образу: від одного чуттєве сприймання – ідея (зміст) – вираження ідеї за допомогою мовних засобів.

1.3. Специфіка фразеологічної картини світу

Фразеологічна картина світу у порівнянні є стабільним складником мовної картини світу. Ядро фразеологічної картини світу формують різноманітні фразеологізми. На думку К. Савчук, саме у фразеологізмах висвітлюється національна культура, бачення світу, звичаї та традиції конкретного народу. Таким чином детальне вивчення фразеологічного фонду конкретної мови, який включає в себе основну та закодовану інформацію про конкретну націю, головні цінності – і духовні, і моральні – певного народу, безперечно, є перспективним напрямом мовознавчого дослідження, яке зробить можливим краще зрозуміти представників різних культур і сприятиме їхньому взаємному духовному збагаченню [50].

Поєднання усіх фразеологічних одиниць української мови, котрі висвітлюють особливості життя у всіх його вираженнях, дослідники називають фразеологічною картиною світу. Фразеологічні одиниці як найдавніші та найбільш образні за походженням одиниці мови зберігають відбитки архаїчного мислення [49, с. 36], яке вважають міфологічним, тобто таким, у

якому відбувається тлумачення явищ світу в умовах відсутності загальних понять через тропи [64, с. 325].

Відзначаючи кумулятивну роль мови, її безцінну пам'ять, дослідники звертають увагу на те, що лише стереотипне та еталонне в досвіді народу, яке пов'язане з його культурними звичаями, загальнозрозуміле для носіїв мови, може бути базою для усталених висловів. Фразеологічні одиниці – це так звані мікросвіти, які містять в собі і моральний закон, і здоровий глузд, які відображені в короткому висловлюванні, які заповідали предки для керування потомкам [50]. Фразеологічні одиниці – це душа кожної національної мови, у котрій неповторним чином відображають своєрідність та дух нації [39, с. 307].

Фразеологізація вільних словосполучень здійснюється упродовж тривалого періоду у процесі довгого, іноді вікового ряду тотожних мовних уживань. У фразеологічних одиницях фіксуються лише ті грані особистісної практики, котрі базуються на почуттях людини, їх оцінці та їх сприйманні. Сьогодні фразеологічні одиниці активно досліджуються з погляду лінгвокультурної інформації, котру вони передають. Фразеологія – це та галузь мовної діяльності, де, з однієї сторони, в мовних фактах відображаються етнопсихологічні особливості суспільства, а з другої, – чітко виражається вплив мови на формування його свідомості [28, с. 33].

Услід за В. Ужченком, під фразеологічною одиницею варто розуміти відтворюване, цілісне за значенням, стає за структурою та складом словосполучення [64, с. 7].

Усі стійкі висловлювання на позначення позитивних якостей людини Н. Венжинович поділяє на наступні групи:

1. Фразеологічні одиниці на позначення високих моральних якостей людини: *вірний собі; лицар без страху і догани; хазяїн свого слова* тощо.
2. Фразеологічні одиниці на позначення інтелектуальних здібностей особистості: *володар всесвіту; аристократ духу; бачить далеко; не в тім'я битий; бистрий на розум; не з дуба впав* тощо.

3. Фразеологічні одиниці на позначення особи, яка відіграє велику роль у суспільстві: *стойть біля колиски; з великої літери; усьому голова; на слуху; володар дум (і сердець)* тощо.

4. Фразеологічні одиниці на позначення працюючої, висококваліфікованої, досвідченої особи: *права рука; першої руки; умілі руки; і швець, і жнець, і на дуду грець; золоті руки* тощо.

5. Фразеологічні одиниці на позначення хороброї, мужньої особи: *не з похливого (лякливого, боязкого і т. ін.) десятка (роду)* тощо.

6. Фразеологічні одиниці на позначення зовнішності людини (про красиву особу): *на диво; як картина, як (мов, ніби і т.ін.) та квіточка; любо оком глянути; очей не відведеш* тощо.

7. Фразеологічні вирази на позначення фізично сильної та здорової людини: *хоч гармати коти; міцно збитий; може волові (волу) роги скрутити; кулаком вола вб'є* тощо.

8. Фразеологічні одиниці на позначення схожих рис у людей: *з одного тіста; стоять в одному ряду; свій брат; свій у дошку; наш брат* тощо.

9. Фразеологічні одиниці на позначення відмінних рис в осіб: *не з такого тіста; не того тіста; з іншого тіста; стоїть рангом вище; не з таких (з таких, з таківських); не з нашої парафії* тощо.

10. Фразеологічні одиниці на позначення лагідної та спокійної особистості: *як (мов, ніби і т. ін.) шовковий; хоч у вухо бгай (клади)* тощо.

11. Фразеологічні одиниці на позначення спостережливої та уважної особи: *вуха насторожилися; вуха (вухо) на сторожі; не дрімає; дивиться обома; праве око* тощо.

12. Фразеологічні одиниці на позначення пристрасної та запальної особистості: *гарячий серцем; гаряче серце; гарячий на руку; з вогником (з вогнем)* тощо.

13. Фразеологізми на позначення мовленнєвої діяльності особистості: *за словом до кишені (у кишеню) не лізе; клепає на язик; меткий на слово; з живчиком та з перчиком* тощо [9].

Серед різноманітних систем мовних засобів (граматичних та лексичних), які є елементами мовної картини світу, специфічною рисою фразеологічної картини світу є її здатність у найяскравішій образній формі висвітлювати особливості народного духу, його менталітету, закріплювати культурно-історичний досвід пізнання світу у формі образних стійких зворотів. Таким чином, фразеологічна картина світу включає в себе не тільки раціональну, а й емоціональну інформацію про реальність.

Ядром фразеологічної картини світу є фразеологізми, котрі є носіями культури, зберігають інформацію щодо етнографії, історії, національної психології, національної поведінки конкретного народу. Кожна фразеологічна одиниця – це носій культурної інформації конкретної нації, у якому відтворюється культурне, історичне та духовне життя конкретного народу [50].

Фразеологія є частиною мовної картини світу. Фразеологізми завжди спрямовані на суб'єкт, тобто вони виникають не лише для того, щоб описати навколишній світ, а ще й для оцінювання його і виражати відносно цього навколишнього світу власне суб'єктивне ставлення [49, с. 36].

Центром фразеологічного значення, як правило, є сама особа та її бачення світу. Навколишній світ людина, перш за все, порівнює із собою, проводячи деякі аналогії із будовою власного тіла, із конкретними своїми діями та вчинками, власними якостями. Це у першу чергу проявляється у використанні як елементів фразеологічної одиниці слів, які позначають частини тіла особистості, певні емоційні та інтелектуальні процеси, різноманітну людську діяльність: трудову, фізичну чи мовленнєву.

Повертаючись до сучасних досліджень у сфері фразеології, особливо у розрізі національно-культурної специфіки, очевидним є їхній симбіоз з ідеями лінгвокультурології. За аналогією поняття «фразеологічна картина світу» (уперше введене Е. Пірайнен та Д. Добровольським) стає «апріорно-аксіоматичною категорією» [49, с. 37].

Зважаючи на те, що фразеологічні одиниці – це «знаки вторинної номінації», на погляд Е. Пірайнен та Д. Добровольського, фразеологічні

одиниці ілюструють не одну, а дві картини світу. Згідно з цим перша фразеологічна картина світу передається символічними та образними субстратами, буквально осмисленими ідіомами, іншими словами вихідними значеннями елементів вихідного словосполучення.

Деякі мовознавці виокремлюють ряд диференційних ознак фразеологічної картини світу:

1. Універсальність. Беручи до уваги подібність природних мов, схожість синтаксичних, граматичних та семантичних категорій. Існують підстави вважати, що план формування, принципи побудови семантичних класифікацій фразеологізмів будуть мати схожі риси для різних мов.

2. Антропоцентризм – особа в сучасній науковій парадигмі постає одночасно об'єктом та суб'єктом пізнавальної діяльності. Саме тому під час концептуалізації та опису оточуючої дійсності особистість спирається, перш за все, на свій фізичний і духовний світ – звички, досвід, почуття, цінності, емоції та тіло.

3. Експресивність – конотація фразеологічних одиниць і її основні елементи – асоціативно-образний, оцінний, функціонально-стилістичний та емотивний. Ці макрокомпоненти семантики фразеологічних одиниць не є універсальними.

4. Деонтична, емотивна та аксіологічна модальність. Модальність, як відомо, є суб'єктивним відношенням мовця до реальності, котре може передаватися фразеологічними одиницями. Модальність буває аксіологічною, деонтичною та емотивною. З іншого боку, оцінку варто розглядати як один із типів модальності, яка накладається на дескриптивний зміст мовного виразу. До мовних виразів, безсумнівно, можна включати фразеологічні одиниці безвідносно до їхніх типів: біномів, ідіом, колокацій, мовних формул, вигуків, компаративних виразів, приказок, прислів'їв тощо.

5. Спрощеність. Фразеологічна картина світу тільки фрагментарно чи поверхнево відображає модель світу. Це спричинено тим, що далеко не всі функціонуючі у світі реалії та об'єкти відображені у фразеологічній картині

світу. У той же час тільки комунікативно релевантні об'єкти духовного та матеріального світу отримують номінацію. Фразеологічні одиниці можуть бути тільки компонентами номінативного поля концепту, разом із прямими номінаціями, сталими та вільними словосполученнями, контекстуальними синонімами, словниковими визначеннями, текстами тощо. Водночас завершене висловлення неможливо побудувати виключно із фразеологічних одиниць, що не свідчить на користь функціонування фразеологічної картини як окремої мовознавчої категорії.

6. Неточність. Це, мабуть, спричинено стійкістю та стабільністю фразеологізмів, які інколи у своїй семантиці закріплюють архетипні чи міфологічні форми світосприймання.

Отже, у фразеологічних одиницях висвітлено цілий спектр позитивних характеристик, якостей особистості. Віковий досвід особи спонукав їх до формування неповторної фразеологічної картини світу, що є фрагментом української ментальності.

1.4. Збірник М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» як засіб відображення картини світу

Серед фольклорних наукових праць, які з'являлися у світі у різний час, існують такі, що ніколи не перестають бути актуальними, адже їм призначене достатньо тривале життя. Їх дбайливо бережуть всі покоління, оскільки вони досить міцно ввійшли у скарбницю світової культури. У галузі пареміографії однією з таких пам'яток є збірка М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» [42], котра займає важливе місце у фольклористиці світу. Саме ця збірка прислів'їв М. Номиса, як і безліч пам'яток культури українського народу, через несприятливі умови життя народу перебувала у напівзабутті та забороні. Сам час публікації цієї книги був дещо нещасливим, саме тоді почав діяти горезвісний Валуєвський циркуляр 1863 року, а вже у недалекому майбутньому сформувався новий, значно страшніший Емський указ, прийнятий в 1876 році, котрий категорично забороняв вживати українську мову. Такі

заборони позначилися як на самому виданні збірника, котрий значною мірою був понівечений цензурою, так і на його поширенні після виходу в світ.

Сьогодні досі залишається невідомою основна причина входження до збірки М. Номиса тільки фрагмента наявних у нього фразеологічних матеріалів. Доводиться тільки дивуватись, як упорядник зумів в такий важкий час все ж випустити у світ цю безцінну працю. Цікавим є те, що навіть ті зразки, котрі були вилучені цензурою, фактично півстоліття чекали в редакціях галицьких періодичних видань і вже на початку ХХ ст. вони були віднайдені М. Возняком у Львові у бібліотеці Народного дому й опубліковані вже аж після смерті М. Номиса в «Записках Наукового товариства ім. Шевченка» (1909, т. 88, кн. 2) [42].

Таку ж долю мала й збірка в ХХ ст. Вже у 20-ті роки – час культурного та національного відродження на Україні – видатний учений етнограф та фольклорист А. Лобода, усвідомлюючи важливе значення праці, видав 150 її примірників на склографі.

Безцінна праця М. Номиса є наслідком колективної праці чисельної групи письменників, культурних діячів, науковців, з-поміж котрих найбільша заслуга, безсумнівно, належить власне О. Марковичу та М. Номису.

М. Номис як упорядник збірки досить сумлінно ставився до матеріалів, котрі надсилали для опрацювання. Учений завжди зазначав у виданні, кому саме належить певний запис паремії та з якого місця вона походить. Про це свідчить також й те, що прізвище О. Марковича упорядник розмістив на титульній сторінці книги, а власне дав під псевдонімом.

М. Номис помістив у збірці прислів'я та приказки із «Записок о Южной Руси» П. Куліша, журналу «Основа», «Чернігівських губернських відомостей», з книги «Про здоровкання і інше у Подолях» К. Шейковського, збірки М. Гатцука «Ужинок рідного поля» тощо. У списку скорочень джерел також названо Г. Кулжинського, М. Закревського, П. Єфименка, краєзнавця М. Арандаренка – автора книги «Записки о Полтавской губернии», М. Ісаєнка, науковця О. Бодянського (під псевдонімом Ісько Материнка), давніх

українських митців Г. Сковороду та Кл. Зіновієва, книгу «Грамматика» О. Павловського, альманах «Ластівка» Є. Гребінки тощо. Під час підготовки збірки М. Номис базувався на досвіді пареміографів В. Даля, І. Снегирьова, Ф. Буслаєва, Ж. Паулі, С. Рисінського, В. Вуйціцького, В. Караджича, Ф.-Л. Челаковського та інших [42].

М. Номиса як укладача спіткало непросте питання систематизації матеріалу, адже одержані рукописні та друковані матеріали включали в себе різноманітні системи класифікації чи надсилались невпорядкованими. Основним в тогочасній українській пареміографії був алфавітний критерій впорядкування матеріалу. Відповідно до такого принципу були укладені всі збірки прислів'їв від К. Зіновієва до М. Закревського та О. Шишацького-Ілліча. М. Номис став першим, хто в українській пареміографії використав тематичний принцип, за котрим були впорядковані дослідження Ф.-Л. Челаковського та В. Даля.

Видатний науковець з діаспори Ю. Шевельов, порівнюючи збірники В. Даля та М. Номиса, підсумовує, що між ними існує багато розбіжностей. «Даль висунув принцип групування приказок за темами, – зазначає Ю. Шевельов, – щоб у кожній групі можна було зробити яке-небудь зведення й висновок, загальний підсумок про духовні й моральні особливості народу, про його життєві стосунки, як вони виявилися в прислів'ях і приказках...» [71, с. 44].

М. Номис також упорядкував приказки згідно з темами і також з тих або інших міркувань, – у надії, що, «передивившись по приказках, шановний читець покористується, чи то – щодо нашого битопису, до народнього погляд-світа и д. ...» [42]. Можна тільки констатувати, що класифікація матеріалу М. Номиса значно відмінна від Далевої, за винятком того, що обидві збірки відкриваються розділами про віру та Бога, – проте це може легко пояснюватися й загально-ідеологічними міркуваннями. У той же час М. Номис поділяє свої розділи на спеціалізовані підрозділи. У М. Номиса в скороченій формі даються різноманітні варіанти, по-різному структуруються показники.

Збірка М. Номиса включає в себе дві частини: більша частина містить в собі приказки та прислів'я, а менша – тільки загадки. Кожна частина включає в себе спеціальні покажчики. У першій частині збірки сам паремійний матеріал містить в собі двадцять розділів: «природа, пори року; вірування українського народу; історичне минуле; сила і воля людини; різні моральні вади людей; соціальні відносини, доля, недоля, лихо; різні сторони людської вдачі і настрою; розум, голова, дурощі; скупість і щедрість людини; правда, брехня, суд; здоров'я, хвороби, смерть; багато – трохи; кохання, одруження, чоловік і жінка, діти; своя хата, своє-чуже; сусіди, куми, приятелі, вороги; господарська діяльність; зовнішній вигляд людини, одяг; недбалиці, лінивість; примовляння, побажання, гостини; спів, музика, танці» [42]. У частині «Загадки» включено 505 фразеологічних одиниць (з них 30 було вилучено цензурою), котрі охоплюють різні сторони громадського та побутового життя, явищ природи, поведінки особистості тощо [42].

М. Номис акцентував увагу на місцевості, де були виявлені прислів'я, загадки та приказки, наводив, по можливості, варіанти їхнього використання в різних регіонах. Завдяки наполегливій праці автора і його однодумців, вдалося охопити значну територію України – Чернігівщину, Київщину, Полтавщину, Поділля, Слобожанщину, Волинь, частково Південь України. Усі вміщені фразеологічні одиниці були відібрані зі смаком, адже кожна характеризується якоюсь істотною особливістю. Це стосується також і відбору варіантів: «Що з воза впало, то пропало» – «Упало – пиши пропало» – «Що впало, то пропало». Достатньо цінним у прислів'ях є те, що укладачі подають пояснення стосовно їхнього виникнення. Особливо це стосується тих зразків, котрі походять з оповідань, народних переказів, анекдотів тощо.

Значну цінність у збірці М. Номиса мають покажчики, вміщені в кінці книги. У них подається перелік усіх основних видів господарської діяльності, рослинного і тваринного світу, явищ природи, родинних зв'язків тощо. За допомогою використання цих покажчиків, найменування яких є по суті опорними словами вміщених у тексті приказок, прислів'їв, загадок, можна

легко виявити, як виразились у пареміях певні галузі народного життя, побуту людей, їх взаємовідносин тощо. Найбільшу кількість опорних лексичних одиниць мають переліки найменувань тваринного та рослинного світів, найменувань родинних зв'язків, ремесел, перелік найменувань хліборобського календаря, хвороб, імен людей тощо. У новому виданні подається зведений алфавітний покажчик опорних слів фразеологізмів.

Окремого розгляду вимагає проблема про царську цензуру стосовно збірки М. Номиса. Деяку частину висловів зі збірки було опущено цензором. Щоб не перенумеровувати цілий збірник та не змінювати покажчики, учений зумів зберегти попередню нумерацію, надіючись при кращих обставинах видати збірник без купюр. Згодом опущені прислів'я були передані до Львова, а вже в 1909 році після смерті М. Номиса були опубліковані в «Записках Наукового товариства імені Шевченка».

Збірка фразеологічних одиниць М. Номиса дала вагомий поштовх подальшому розвитку української пареміографії. Вже після її виходу, незважаючи на несприятливі умови життя народу, стала інтенсивнішою збирацька діяльність на Україні.

1901 року про збірку М. Номиса М. Грушевський зазначав, що вона стала першим науково зробленим виданням в українській етнографії, яке значно перевищило всі інші слов'янські збірки паремій. Ця збірка й досі залишається провідним виданням українських паремій, навіть незважаючи на те, що вона далеко не охопила всього запланованого матеріалу (безліч приказок не ввійшла в цей збірник з певних цензурних причин)» [18, с. 8].

У 1924 році науковець С. Єфремов також подав високу оцінку збірці сталих зворотів М. Номиса. Учений зазначає, що видання М. Номиса є досить багатим та абсолютно науковим, хоч і достатньо пошарпаний цензурою збірником народних загадок та приказок, в основу якого покладено матеріал О. Марковича [21, с. 5].

Безцінне значення збірника полягає ще й у тому, як зауважує М. Сиваченко, що тут широко почав використовуватись принцип публікації

прислів'їв з метою розкриття історії їхньої етимології, а включені зразки в українській пареміографії вперше були представлені не одним прислів'ям або приказкою, а цілими гніздами можливих варіантів [56, с. 9].

Л. Скрипник називає публікацію збірки М. Номиса важливим явищем у фольклористиці XIX століття [58, с. 238]. Високо оцінив збірку М. Номиса також українські науковці з діаспори. Так, професор П. Одарченко у дослідженні «Скарбниця українського слова» стверджує, що велика цінність збірки також у тому, що в ній упорядник «часто містив варіанти прислів'їв та приказок, давав примітки про те, в якій місцевості той чи той вислів записано, подавав також імена збирачів, зазначав рукописні й друковані джерела, звідки взято приказку чи прислів'я» [43, с. 15].

Прислів'я зі збірки М. Номиса висвітлюють специфіку народного мовлення того часу, особливості у морфології, фонетиці, синтаксисі та навіть в пунктуації та орфографії у різних містах України. М. Номис використав у праці фонетичний принцип з гаслом «пиши, як чуєш, читай, як видиш», зберігаючи фонетичну вимову того часу [42].

1.5. Висновки до розділу 1

Отже, можемо підсумувати, що мовна картина світу – це комплекс уявлень про світ, котрі, проходячи через людське пізнання, стають ментальними структурами, висвітленням на всіх рівнях системи мови, та можуть бути передані іншим членам спільноти за допомогою засобів національної мови. Мовна картина світу не входить до ряду частково наукових або спеціальних картин світу, адже вона є попередником багатьох інших картин світу та певним чином формує їх.

В той час мовний образ – це складне багаторівневе поняття, що синтезує в собі ментальний (внутрішньоформний образ), довербальний предметно-чуттєвий образ, функціональний компонент та вербальний компонент, іншими словами системні зв'язки з іншими образами.

Фразеологічна картина світу – це особлива, характерна для всіх мов образна система лексичних одиниць, котрі передають специфіку національного світобачення. Однак, слід зважати на те, що фразеологічна картина світу є унікальною для кожної окремої мови і характеризується фрагментарністю, адже не кожне поняття навколишнього світу виражається у мові у вигляді фразеологічної одиниці або фразеологічного значення. Фразеологічна картина світу виступає як комплекс знань про світ і може надавати цілісну характеристику конкретного народу чи нації.

Збірка М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» вважається безцінним джерелом української фольклористики, адже вміщає в себе безліч прислів'їв та приказок українського народу. Особливістю цієї збірки є те, що автор вперше для систематизації слів використовує тематичну класифікацію та зазначає місце їхнього використання.

РОЗДІЛ II

СПЕЦИФІКА ЗОБРАЖЕННЯ ПОЛЬЩІ ТА ПОЛЯКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРІ

2.1. Реалізація образів Польщі й поляків в українській мовній картині світу

Сприйняття сусідніх народів та країн, а таким чином, і ставлення до них завжди було та залишатиметься провідним фактором формування їхніх відносин на всіх рівнях – громадському, міждержавному, культурному, між людському та економічному. Кожній свідомій особистості зрозумілим є те, що ці взаємини не є результатом лише сьогоdnішніх стосунків та бачень, у більшості вони складають результат вираження поширених та усталених стереотипів сприйняття, які інколи відображають досить віддалені часові події обопільних стосунків, проте це не стає перешкодою для них, щоб чинити поважний, а інколи й провідний вплив на міжнаціональні взаємини обох сусідніх народів [25, с. 68].

Між українцями та поляками, історичні долі котрих неначе сплелися у суперечливий та нерозривний клубок, взаємні бачення та сприйняття відрізняються значним комплексом як раціональних розмірковувань, так і емоційних переживань з обох сторін. Багато з них вже були об'єктом наукових розвідок дослідників обох країн [76, с. 23]. Досить цікавою темою сьогодні залишається сприйняття Польщі та поляків в україномовній картині світу, тобто те, як українці сприймають своїх сусідів.

З метою конструювання образу Польщі і поляків, який сформувався у свідомості українців, варто мати на увазі два основних моменти. По-перше, свідомість нинішніх українців залишається розколотою та «розмитою» в етнічному, політичному, соціальному, культурному та всіх інших відношеннях, а тому не може бути репрезентована як характерна для всіх українців однакова міра. Цього неможливо уникнути, адже таким став процес формування сучасної української нації в ХІХ–ХХ ст. з етнічної маси, яка поділена між різними

тогочасними державами та імперіями. По-друге, особливості сприйняття українцями поляків та Польщі представлене у багатьох художніх текстах, ЗМІ, культурі, освіті, науці, міжнаціональних стосунках, соціологічних опитуваннях, що зумовлює значні труднощі при спробах створити загальний образ. З огляду на це, варто обмежитись узагальненням найважливіших галузей суспільної свідомості, а саме її історичної складової, яка репрезентована як навчальними підручниками з історії, так і науково-історичними науковими розвідками, ЗМІ, художніми творами, а особливо соціологічними опитуваннями.

До сучасної конкретики неможливо перейти, не сформувавши певного вступу, який би зумів охарактеризувати особливості поширення та формування поглядів на поляків та Польщу, авторами котрих стали «батьки-засновники» української ідеї XIX – початку XX ст. Вони стали першими у формуванні образу українського народу, зокрема її суперників та ворогів. Від перших історичних досліджень М. Костомарова, з часом М. Грушевського, В. Антоновича, Д. Дорошенка і багатьох інших істориків того періоду у свідомості патріотів України закріпився стереотип «багатовікової боротьби Русі з Польщею», «головного ворога» незалежності українського народу, носія «ворожих західних цінностей і католицизму» [25, с. 69].

З 60-х років XX століття сприйняття поляків та Польщі поступово почало змінюватися, зокрема в західних містах України, населення якої, як здавалося, повинно б мати найбільше ненависті до свого колишнього ворога. Перш за все, причиною такої зміни було те, що український народ, який проживав у цьому регіоні, маючи родичів у Польщі, здійснювали часті візити туди з комерційною ціллю. Як наслідок, і поляки почали з'являтися у Тернополі та Львові з тими ж інтересами. Саме цей прагматичний обмін формував певні симпатії до поляків, які в очах місцевих жителів виглядали достатньо підприємливими, рухливішими, патріотичними, досить критичними стосовно радянського режиму, який у Польщі був значно ліберальнішим.

Вже після проголошення незалежності українського народу першою спробою визначити переваги її зовнішньої політики провідна роль належала

саме Польщі, котра ще з 1990 року показала надзвичайне прагнення стимулювати українську незалежність, а вже після низки договорів 1990-х років спричинила укладання стосунків «стратегічного партнерства». З початку 90-х років усвідомлення важливості зміцнення та налагодження добросусідських та навіть союзних стосунків між Польщею та Україною стало розповсюдженим явищем у тогочасних політичних сферах обох країн [65].

Останнім часом стосунки між Україною та Польщею розвивалися у більшості в позитивному просторі, зокрема після так званої «помаранчевої революції», яка відбулася у 2004 році та сформувала надії на швидку «європеїзацію» України.

Не беручи до уваги строкатість суспільної свідомості українців, їхнє ставлення до поляків та Польщі у цілому досить позитивне. Проведені соціологічні дослідження доводять швидше позитивне, аніж негативне сприйняття поляків та Польщі в сучасній Україні. Відповідно до даних польського Інституту справ публічних, котрий у 2000 році підготував рапорт «Польща – Україна: взаємний образ», 50 % громадян України мають цілком позитивний образ Польщі, ще 39 % – нейтральний та тільки 11 % – негативний. Цей образ у більшості сформований сучасними подіями. Лише у 7 % українських опитуваних він асоціюється з історією, ще у 9 % – з українсько-польськими стосунками. 77 % українських опитуваних стверджує, що сьогоденні взаємини між поляками та українцями «дуже добрі» чи «радше добрі» та тільки 4 % вважають їх «радше поганими» [77, с. 49].

Досить наочно відношення українців до поляків демонструють навчальні підручники з історії України. У підручниках для середньої школи наявні формулювання з явно негативним значенням типу «захоплення українських земель шляхетською Польщею», «національний гніт і покатоличення православного населення» тощо [55, с. 389].

Останнім часом зроблено багато з метою зменшення пристрасності навколо історичної пам'яті українського та польського народів. Була створена та досі діє українсько-польська підручникова комісія з основних українських та

польських істориків, на засіданнях котрої розкритиковано традиційні уявлення про минуле обох народів і їх висвітлення у шкільних підручниках [45, с. 351]. У 1997-2008 рр. історики обох країн на 13-ти наукових семінарах глибоко та серйозно досліджували непрості проблеми українсько-польських взаємин у ході Другої світової війни, в опублікованих 11 томах наукових розвідок вони показали науковий підхід щодо питань війни й руху опору [80]. У різних осередках Польщі та України відбулися десятки наукових конференцій з різних проблем історичних відносин, також було опубліковано сотні окремих та спільних видань. Це дає можливість стверджувати, що польська тематика стала «модною» в Україні, а відповідно українська – в Польщі.

У цілому історія Польщі та поляків посідає вагоме місце в сьогоденній українській історіографії, проте перш за все з огляду її важливості в історії України. Багато українських істориків сприймають Польщу та поляків крізь призму українсько-польських стосунків у минулому, у котрих поляки як етнос практично завжди протистоять українцям.

Розглянувши певні праці з історії України останніх років, можна можемо зауважити, що образ поляків та Польщі з'являється в українській історії у більшості як образ «недоброго» сусіда, котрий безперервно бажає поневолити український народ чи захопити його «етнічні землі». Акцентування уваги на політичній історії змушує учених опускати найважливіший чинник історичної дійсності – особливості ставлення різних соціальних груп до політичних інститутів та ідей. Українці чи поляки переважно представлені як єдина маса, яка завжди і всюди розуміє власну етнічну приналежність та «історичні права».

Сьогодні існує безліч зауважень стосовно відображення західного сусіда України в публіцистиці та художній літературі. За останні два десятки років українська громадськість зробила вагомий внесок уперед в ознайомленні з Польщею, її культурою та історією. Сьогодні образ Польщі для українців став значно ближчим, зокрема в інтелігентному оточенні. Для пересічних українців справжнім «відкриттям» виявилось розуміння важливості багатовікових стосунків і співжиття поляків і українців без наділення їм конфронтаційним

звучанням. Це зумовило значне збільшення особистих та громадських контактів поляків і українців, особливо з ініціативи і за кошти польської сторони. Можливо лише частково згадати імена безлічі молодих українців, котрі здобували освіту в польських університетах, отримували гранти на проведення культурних та наукових проєктів, в кінці-кінців, й працювали в польській господарці. Як результат – наближення України до Польщі в свідомості багатьох українців різних місцевостей, а також деяка заздрість стосовно національної консолідації поляків і їхнього європейського вибору.

У незалежній Україні досить швидко збільшилася кількість перекладів українською мовою текстів класиків польської літератури, а саме З. Красінського, А. Міцкевича, С. Гоцинського, Ю. Словацького, Б. Пруса та багатьох інших. Нещодавно, розглядаючи питання розповсюдження перекладів польських митців в Україні, М. Вавжкевич як голова Спілки польських літераторів акцентував увагу на тому, що сьогодні в Україні є достатньо відомими імена польських лауреатів Нобелівської премії Ч. Мілоша та В. Шимборської, перекладено багато творів Т. Ружевича (минулого року йому виповнилося 85), З. Герберта і Я. Івашкевича [35].

Сьогодні за допомогою Польського Інституту в Києві і Міжнародного фонду «Відродження» почали з'являтися неперевершені переклади українською мовою творів А. Стасюка, А. Загаєвського, А. Міхніка, Я. Гловацького, Я. Твардовського і багатьох інших. Водночас в Україні почали видаватися декілька антологій сучасної польської поезії, а саме «Дзвони зимою: Антологія польської поезії» (Київ, 2000), «Тому що вони суцї: Антологія сучасної польської поезії» (Львів, 1996), «Передзвони польської лютні: Поетична антологія» (Київ, 2001).

Сьогодні існування в українському інтелектуальному просторі польської художньої літератури значною мірою зросло. Проте, не слід переоцінювати її вплив на пересічних реципієнтів, у більшості йдеться про конкретні літературні кола та прихильників літератури. Українські видавці у більшості випадків не згодні ризикувати виданнями польської поезії та прози, маючи надію на

допомогу різноманітних фондів. Сучасний український письменник О. Ірванець стверджує, що пострадянська особистість не достатньо охоче читає книжку, а навіть у тому випадку, коли це робить, то тільки й обмежується «іронічним детективом російських письменників чи текстами схожих літературних жанрів. Та все ж кількість видань польських книг значною мірою зросла, а їхній репертуар достатньо розширився, а безліч презентації в різних регіонах України не можуть не виражати вплив на суспільну свідомість.

Українські ЗМІ також багато уваги приділяли формуванню та розвитку міждержавних стосунків між Україною та Польщею. Офіційні візити високих посадовців обох країн, безсумнівно, супроводжувалися повторенням стереотипних фраз стосовно підтримки Польщею європейського вектору розвитку України, готовності виступати її «адвокатом» в європейських структурах, співробітничати в регіональних європейських проєктах.

Сьогодні Польща та поляки для багатьох українців є значно ближчими, аніж всі інші сусіди. У першу чергу йдеться про тих українців, які розуміють важливість європейського вибору власної батьківщини та віддають перевагу європейським цінностям. Так, цей вибір може оцінюватися як емоційний та логічний одночасно. Однак, історична доля українського народу склалася таким чином, що ще багато українців залишається в полоні застарілих стереотипів та міфів, котрі упродовж багатьох століть нав'язувалися їм усіма можливими способами неукраїнським урядом. Та процес їхнього подолання ще далеко не завершений.

Відвідуючи сучасну Польщу, українці все частіше цікавляться не лише заробітком – вони прагнуть познайомитися з її історією, природою, жителями та культурою. І саме тоді виникають такі репортажі, котрі запропонувала М. Зайдель. Учена стверджує, що Польща є країною з розвиненою національною ідентичністю. Багато людей стверджують, що ненавидить росіян, однак водночас додають, що мають багато знайомих та друзів, які мешкають в Росії. Незважаючи на будь-які національні стереотипи, польська нація – достатньо гостинна та привітна, приємна в спілкуванні та водночас турботлива.

Не звертаючи увагу на чорні сторінки української та польської спільної історії, у поляків прихильність до українців виникнула у зв'язку з наявністю в них спільних історичних ворогів – Радянського Союзу та Німеччини. Якщо нашвидкоруч зробити так званий культурний огляд, тоді от що постає. Польський кінематограф не перестає розвиватися. Та нехай існує ряд польських фільмів, котрі мало в чому відрізняються від американських мелодрам, проте хоча б кіноіндустрія не стоїть на місці, а реципієнт завжди може здійснити вибір як між власним, американським та національним, так і між своїм «милом» та власним артхаусом. Щодо книговидавання, то, незважаючи на доволі високі ціни на книги, попит на них все ж достатньо високий. Тішить також те, що на полицях польських книжкових магазинів, можна побачити твори сучасних українських письменників в польському перекладі [22].

2.2. Вивчення мовних образів Польщі й поляків у лінгвістиці

Образ Польщі та поляків розглядається не тільки істориками, культурологами та літературознавцями, а й лінгвістами. Вони зосереджені на мовному вираженні цих образів.

Дослідження мовних образів Польщі та поляків уже ставало предметом наукових розвідок українських учених. Наприклад, Л. Зашкільняк стверджує, що для конструювання образу Польщі та поляків, який сформувався в свідомості українців, варто мати на увазі два основних застереження. У першу чергу науковець звертає увагу на те, що суспільна свідомість сучасних українців досі залишається розколотою та «розмитою» в етнічному, політичному, культурному, соціальному та всіх інших відношеннях, а таким чином не може бути репрезентована як характерна для всіх українців однакова міра. У той же час сприйняття українцями Польщі та поляків представлене у багатьох художніх творах, а також у засобах масової інформації, культурі, науці, освіті, міжнаціональних стосунках, соціологічних опитуваннях, що може призвести до значних проблем під час спроб створити загальний образ [25, с. 68].

Починаючи з перших історичних наукових розвідок істориків В. Антоновича, М. Костомарова, М. Грушевського та Д. Дорошенка у свідомості українського народу закріпився стереотип «багатовікової боротьби Русі з Польщею», «головного ворога» української незалежності, носія «ворожих західних цінностей і католицизму» [25, с. 69]. Українська дослідниця Н. Яковенко вдало зауважує, що в тогочасному російському суспільстві «на спільній полонофобській платформі об'єднувалися і ліберали, і консерватори, і слов'янофіли, й українофіли». Полонофобські настрої інтенсивно зростають в освітній сфері та пропаганді України у період СРСР, зокрема у той час, коли Польща протягом цілої історії тлумачилась як «гнобитель» українського народу, фактор примусового окатоличення та ополячення і, що є доволі важливим, як держава, яка мала на меті «розірвати зв'язки українського народу з братнім російським народом» [25, с. 69].

Українських вчених Л. Зашкільняк акцентує увагу на тому, що Польща і поляки для більшості українців сьогодні є найближчими у порівнянні з іншими народами-сусідами. Перш за все йдеться про тих українців, які чітко розуміють важливість європейського вибору рідної землі та віддають перевагу європейським цінностям. Історична доля України сформувалася у такий спосіб, що ще багато громадян використовують застарілі стереотипи та міфи, які протягом багатьох століть нав'язувалися їм усіма можливими методами неукраїнськими правлячими колами [25, с. 70].

М. Зайдель як один із відомих українських критиків зазначає, що Польща є країною з достатньо розвиненою національною ідентичністю. Відкидаючи будь-які національні стереотипи, польська нація – достатньо гостинна та привітна, приємна в спілкуванні та турботлива. Незважаючи на чорну сторінку спільної історії українського та польського народу, у поляків прихильність до українців проявляється через існування спільних історичних ворогів – Радянський Союз та Німеччина.

О. Трумко займається дослідженням засобів вираження мовного образу дітей у польській сім'ї на основі художнього дискурсу І. Франка. Матеріалом її

дослідження стали такі відомі твори І. Франка, як «Не спитавши броду», «Основи суспільності», «Великий шум», «Геній», «Гриць та панич», «На лоні природи». Ці твори описують життя збіднілої польської шляхти в Галичині ХІХ ст. Учена підсумовує, що мовний образ дітей польської сім'ї у першу чергу формує інформація про їхній зовнішній вигляд, вік, зацікавлення та риси характеру. У науковій розвідці наголошується на статусі, котрий повинен був виражатися як у поведінці, так і в зовнішності, а їхня невідповідність засуджувалася. Дослідниця також робить спробу провести паралелі між рисами батьків та дітей у польській сім'ї [63, с. 104].

С. Гриценко досліджує роль польських запозичень у формуванні мовної картини світу українців. Учена здійснює аналіз польських запозичень, які було виявлено в українських писемних м'яти ХVІ-ХVІІ ст. та з'ясовує їхню роль під час формування мовної картини світу українців [17].

У процесі своєї роботи С. Гриценко зауважує, що в історії польської та української мов їхні контакти упродовж ХVІ-ХVІІ ст. мали важливе значення, зокрема були обопільно інтенсивними та мали вплив на розвиток обох мов. Вплив польської мови на українську досліджувала така вчена, як Д. Будняк. О. Лазаренко досліджувала зріз побутування польської мови в Україні. М. Худаш здійснив аналіз лексичних полонізмів в українській мові.

Учена зазначає, що одним із важливих напрямків дослідження запозичень є створення їхньої тематичної класифікації, зокрема виокремлення тематичних груп лексики. Саме за допомогою тематичної та семантичної класифікації науковця наближається до вирішення питання про роль польських запозичень в українській мові. У той же час за допомогою класифікації лексики стає можливим створення моделі структури мовної картини світу [17].

Вивчаючи особливості польських запозичень в українській мові, С. Гриценко звертає акцентує увагу на одиницях, які були зафіксовані в староукраїнській мові ХVІ-ХVІІ ст. Було виявлено дублети практично всіх тематичних груп лексики в польській та українській мовах. Дослідниця наголошує на важливості створення словника лексичних запозичень, який

базувався б на найновіших дослідженнях різночасових та різножанрових пам'яток і на найбільш повних сучасних картотеках історичних словників слов'янських мов [17].

Мовознавиця Т. Космеда досліджує українсько-польські взаємозв'язки в системі фразеологічних біблеїзмів. Учена зауважує, що сьогодні простежується інтенсивне укладання інтернаціонального фонду біблеїзмів-фразеологізмів, які характеризуються своєрідним вираженням у польській та українській лінгвокультурах. Воно знайшло своє вираження в першому в історії українсько-польської фразеографії «Короткому українсько-польському словнику усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки» [78]. Концепція цього словника побудована на:

а) практичному і теоретичному досвіді укладання словників схожого типу;

б) виділенні системи реєстрових одиниць, які включають в себе:

1) неоднорідний статус щодо репрезентації ментальності народу, його етикетних норм, етнографічних особливостей, моралі, особливостей психології, національного характеру, релігійних уподобань, тематики (ідеографічний аспект) тощо;

2) різнорідний статус стосовно структури, прагматики та семантики: це фразеологізми у вузькому значенні (зрощення, єдності, вирази, особливо термінологічні); паремії – приказки та прислів'я; словесні поєднання – відповідники лексичних одиниць, які часто використовуються в повсякденному мовленні;

3) мають неоднорідну особливість функціонування і відповідне стильове та стилістичне призначення [78, с. 5-30].

Т. Космеда, порівнюючи окремі слова біблійного фразеологічного фонду польської та української лінгвокультур, підсумовує, що сьогодні наявна невелика кількість проблем, котрі є традиційними: культурні лакуни, міжмовна омонімія, різноманітні зіставлення прагматичної інформації, семантики (вужче або ширше значення) тощо. Про ці проблеми лінгвісти регулярно пишуть,

проте, порівнюючи конкретний матеріал різних лінгвокультур, Т. Космеда настановується на ряд відповідних прикладів, котрі потрібно описувати, що в будь-якому разі вимагає системи конкретних знань, усвідомлення специфіки дискурсивної практики тощо [36, с. 140].

М. Зелінська досліджує комунікативну компетенцію молодих носіїв польської мови західних областей України. Учена з'ясовує, що прикладом правильного варіанта польської мови для молоді найчастіше є учитель (директор) позашкільного навчального закладу (31%), ксьондз (23%), значно рідше – члени сімей респондентів: бабуся або дідусь (18%) та батьки (14%). В Україні правильною польською мовою спілкуються у позашкільних навчальних закладах (88%) та в костелі (78%). Більша частина білінгвів (84%) розуміють різницю між мовленням поляків з Польщі та польськомовного населення України. Молодь у першу чергу акцентує увагу на іншу вимову (73%), розбіжності у лексичному складі (52%), рідше – словозміні (44%), синтаксисі (40%) та словотворенні (31%). 9% опитуваних осіб не бачать жодної різниці між польською мовою, котрою спілкуються в Польщі та в Україні, 7% – не можуть виявити жодних відмінностей [26, с. 83].

Українська дослідниця А. Швець вивчає наслідки інтерференції у мовленні поляків Кам'янського (на прикладі вибраного ідіолекту). На основі зібраного матеріалу, який було зібрано від інформантки старшого покоління поляків міста Кам'янського, учена досліджує та аналізує індивідуальне мовлення носія польської мови та демонструє типові відхилення від норм загально польської мови на граматичному рівні, що є наслідком впливу української мови [70, с. 59].

2.3. Утілення мовного образу Польщі й поляків (за результатами опитування)

З метою висвітлення сприйняття українцями мовного образу Польщі та поляків було проведено опитування, у якому участь взяли 48 опитувачів (вік –

20-35+, 40 жінок та 8 чоловіків). Їхнім завданням стало дати відповіді на 20 питань.

Якщо характеризувати опитувачів, яких було обрано для нашого експерименту, то варто наголосити на тому, що більшість з них є працюючими, а деякі навчаються у виші.

Освіта опитуваних – середня, вища або неповна вища.

Перебування на території Польщі: так (21), ні (27).

Практично всі опитувані мають позитивне ставлення до поляків та відчують до них повагу, симпатію, захоплення, надію, довіру, гордість, любов, вдячність. Тільки один респондент відчуває недовіру та розчарування, що спричинено умовами, у яких він проживав у Польщі.

Знання польської мови: володіють (9), у процесі вивчення (11), не володіють (28). Таким чином, у більшості опитувані, які володіють польською або перебувають у процесі її вивчення, перебувають на території Польщі. Відповідно опитувані, які не перебувають на території Польщі рідше володіють польською мовою. Їхнє позитивне сприйняття Польщі та поляків має наступні причини:

1. Економічні можливості українців, які перебувають на території Польщі. Позитивне ставлення до Польщі та поляків може бути спричинене наявністю робочих місць та значно вищого рівня заробітку, аніж в Україні. Опитувані сприймають Польщу як ту країну, у якій люди можуть отримати роботу і забезпечити собі кращі умови проживання.

2. Культурний взаємозв'язок Польщі та України, адже їх об'єднує спільна історія, культура та схожі традиції. Вважаємо, що опитувані сприймають Польщу позитивно через цей культурний зв'язок, а також зацікавленість у польській літературі, мові, музиці тощо.

3. Географічне розташування Польщі з Україною. Позитивне сприйняття Польщі та поляків українцями спричинене можливістю легкого перетину кордону, туристичних поїздок тощо.

На першому етапі дослідження здійснювалося укладання анкети та власне анкетування респондентів. Сам експеримент відбувався в письмовій формі. Опитувач займався заповненням анкети опитуваних.

Учасники проведеного експерименту працювали з спеціальними анкетами в рамках студентської аудиторії, таким чином були обмежені в часі. Анкетування проводилось анонімно, що, на наш погляд, позитивно вплинуло на рівень щирості респондентів. Їхні відповіді були щирими та обміркованими. В результаті відповіді опитуваних були досить повними.

У результаті проведеного опитуванні було отримано наступні результати:

I. Мовний образ Польщі отримав такі втілення:

1. Консерватизм.
2. Європа.
3. Брат.
4. Підтримка (3).
5. Схожа мова (2).
6. Щось рідне.
7. Віра.
8. Біженці.
9. Я.
10. Сестра (2).
11. Рабство (2).
12. Сусід (4).
13. Праця (3).
14. Нецензурні меми.
15. Дружба (7).
16. Варшава.
17. Прихисток, спокій (3).
18. Гори, стара архітектура.
19. Захист (2).
20. Королівство.

21. Надійність.
22. Батьківщина батька.
23. Поклик предків.
24. Дружня країна.
25. Подарунки.
26. Інша країна.

Варто зазначити, що переважно мовний образ Польщі втілюється іменниками (15 реакцій). Також виявлено словосполучення (9). Було з'ясовано, що у більшості реакцій образ Польщі має позитивне сприйняття опитуваними. Дещо менша кількість відповідей характеризується негативним або амбівалентним сприйняттям. Було також простежено, що негативне сприйняття у більшості превалює серед чоловіків та жінок, які мають вищу освіту.

На наш погляд, результати опитування свідчать про те, що мовне втілення Польщі та поляків пов'язане з їхніми цінностями, традиціями та соціокультурними особливостями. Деякі опитувані сприймають Польщу як європейську країну з усіма її перевагами та цінностями. Українці також можуть сприймати Польщу та поляків як сусідів, що зумовлено географічній близькості та взаємодії між двома народами.

Опитувані бачать Польщу та поляків як дружню країну, адже її народ характеризується доброзичливістю, турботливістю та прихильністю до українців.

Щодо змісту реакцій, можемо встановити наступні групи:

1. Зв'язок із світом (*Європа, біженці, консерватизм* тощо).
2. Зв'язок із загальними історичними й географічними даними (*рабство, стара архітектура, королівство*).
3. Зв'язок з емоційною та особистою сферами життя (*підтримка, щось рідне, Батьківщина батька, надійність, поклик предків* тощо).
4. Індивідуальні реакції (*подарунки, нецензурні меми, я*).

Наявність зазначених реакцій свідчить про те, що образ Польщі для опитуваних асоціюється із світовою чи європейською країною, яка

характеризується власними історичними та географічними особливостями. Як правило, Польща та поляки сприймаються українцями як підтримка та Батьківщина предків. Особливості індивідуальних реакцій свідчать про особисті зв'язки українців та поляків.

Вважаємо, що вищеподаний зміст реакцій українців дає можливість виявити такі можливі причинно-наслідкові зв'язки:

1. Зв'язок із світом, що свідчить про сприйняття Польщі як європейської країни, з якою українці мають спільні проблеми.

2. Зв'язок із загальними історичними й географічними даними. Ці зв'язки з рабством, старою архітектурою та королівством вказують на сприйняття Польщі як країни, яка характеризується багатою культурою та історією, що створює унікальне враження та атмосферу.

3. Зв'язок з особистою та емоційною сферами життя. Подані реакції вказують на особливі зв'язки українців з Польщею, що може бути спричинено особистим досвідом, родинними зв'язками або спільними цінностями.

4. Індивідуальні реакції, які можуть бути результатом індивідуальних уявлень та досвідів українців щодо поляків та Польщі.

Слід звернути увагу на те, що більшість реакцій характеризується позитивним забарвленням, що свідчить про сприйняття поляків сучасними українцями як друзів та родичів.

Важливу роль у процесі опитування відіграло те, що образ Польщі та поляків для студентів-філологів втілюється в лексичних одинцях та мотивується тими умовами, у котрих вони сьогодні проживають та навчаються.

Відповідно до проведеного опитування мовний образ поляків отримав наступні втілення:

1. Релігійні (21).
2. Гостинні (3).
3. Охайні (9).
4. Чесні (2).
5. Доброзичливі (13).

6. Немає відповіді на питання (7).
7. Нерелігійні (2).
8. Звичайні.
9. Боягузи.
10. Людяні (2).
11. Працьовиті.
12. Привітні.
13. Практичні.

На наш погляд, такі мовні вираження Польщі та поляків можуть свідчити про різноманітні способи, за допомогою яких українці їх сприймають. Деякі з цих образів можуть бути пов'язані з узагальненнями та стереотипами, які сформувалися в українців про польський народ та культуру. Для прикладу, релігійність поляків може бути пов'язана з історичними чинниками, зокрема роллю католицизму в польській історії та культурі. Гостинність сприймається як позитивний критерій польської культури, котрий зумовлює покращення відносин між поляками та українцями.

Такі мовні вираження, як доброзичливість, охайність, привітність та практичність вказують на позитивне сприйняття, що може бути пов'язане з побутовими аспектами, зокрема якістю життя, буденними звичками тощо. У той же час такий мовний образ, як боягузливність, може свідчити про негативні упередження та стереотипи щодо поляків.

Можемо підсумувати, що у більшості відповідей мовний образ поляків втілюється прикметниками (11 реакцій). Також було виявлено 1 іменник (*боягузи*). Як було з'ясовано, більшість реакцій демонструють те, що мовний образ поляків має позитивне значення. Значно менше – негативний відтінок або зовсім залишаються без відповіді. Негативне сприйняття превалює серед чоловіків, адже 50% опитуваних (чоловіків) сформували негативний образ поляків та Польщі. Із них 25% мають неповну вищу освіту, відповідно 25% мають вищу освіту.

Опитувані жінки у більшості випадків мають позитивне сприйняття Польщі та поляків. Проте 10 з них не відповіли на питання, що свідчить у відсутності чіткого образу Польщі та поляків. Жінки, які сформуливали негативне сприйняття або зовсім не дали відповіді на поставлене питання, мають вищу освіту.

Згідно зі змістом реакцій, можемо виокремити наступні групи:

1. Позитивні риси (36): *людяні, охайні, привітні, працьовиті, практичні* тощо.
2. Негативні риси (1): *боягузи*.
3. Немає відповіді на питання (11).

Як було виявлено, більшість українців сприймають поляків та Польщу позитивно, адже характеризують їх як людських, привітних, працьовитих та практичних осіб. Один опитуваний характеризує поляків як боягузів, що свідчить про негативне сприйняття.

Сприйняття поляків позитивно може свідчити про зв'язок з особистим досвідом, спілкуванням опитуваних українців з поляками або їхніми загальними уявленнями про польський народ та культуру. Негативне сприйняття є віддзеркаленням негативного стереотипу або упередження щодо поляків. Відсутність відповіді на поставлене питання може вказувати на те, що деякі респонденти не мають чіткого сприйняття або ставлення до поляків.

2.4. Висновки до розділу 2

Отже, образ Польщі та поляків змінювався у свідомості українців відповідно до історичних подій, які відбувалися між поляками та українцями. З метою кращого розуміння сприйняття українським народом поляків було проведено безліч опитувань. Відповідно до них сьогодні сприйняття українцями поляків має у більшості позитивний відтінок.

Сьогодні існує обмежена кількість лінгвістичних наукових розвідок, які присвячені питанню мовного вираження образу Польщі та поляків як об'єкта лінгвістичних досліджень. У процесі роботи було виявлено праці, які

розкривають проблему впливу польської мови на українську. Мовний образ поляків та Польщі українськими науковцями досліджуються доволі фрагментарно, що тільки акцентує увагу на важливості детальнішого вивчення цього питання.

Опитувані респонденти мають певний образ поляків, що втілюється в лексичних одинцях та мотивується тими умовами, у яких на сьогодні вони проживають та навчаються. Серед одиниць на позначення мовного образу поляків переважають іменники та словосполучення, які позначають зв'язок із світом; зв'язок із загальними історичними й географічними даними; зв'язок з емоційною та особистою сферами життя; індивідуальні реакції.

РОЗДІЛ III

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОЛЬЩІ ТА ПОЛЯКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

3.1. Висвітлення образу Польщі та поляків у збірнику М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше»

Між українцями та поляками, історичні долі котрих тісно сплелися в інколи суперечливий та нерозривний клубок, взаємні бачення та рецепції відрізняються значною кількістю як раціональних трактувань, так і емоційних хвилювань з двох сторін. Багато з них вже ставали об'єктом наукових розвідок учених обох країн [76]. Безсумнівно, ця тема є безмежною в спробах її дослідження та детального вивчення.

З метою дослідження образу Польщі та поляків в українському мовному просторі було обрано збічник М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» [42]. На матеріалі збірника було укладено вибірку сталих висловів, які стосуються образу Польщі та поляків. Вибірка складає 142 одиниці (Див. Додаток А).

Важливим є те, що під час підготовки збірника М. Номис спирався на досвід багатьох пареміографів, зокрема польських С. Рисінського, Ж. Паулі, В. Вуйціцького [42, с. 18]. Це доводить важливість наукових досягнень польських науковців як для М. Номиса, так і для українського народу загалом.

Наступні польські науковці здійснили значний внесок у збірку М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше»:

1. «Рисінський Соломон – польський пареміограф XVII ст., автор збірки «Приповісті польські» (Краків, 1634). На неї посилається М. Номис у вступному слові до збірки «Українські приказки...» [34, с. 718].

2. «Вуйціцький Казімеж Владислав (1807-1879) – польський письменник, етнограф, фольклорист. Видав збірки польських прислів'їв (1830, 1834). Пареміографічна діяльність К. Вуйціцького привернула увагу М. Номиса» [42, с. 718].

3. «Країневський Ігнатій (1812-1887) – польський письменник. Понад 20 років прожив на Україні. Відомий як збирач і видавець прислів'їв та приказок. Ця сторона діяльності І. Крашевського привертала до нього увагу українських пареміографів, у тому числі й М. Номиса» [42, с. 721].

4. «Новосельський Антон (1823-1880) – український і польський збирач народної творчості, автор праці «Люд український» (Вільно, 1857), видав прислів'я та приказки, які привернули увагу М. Номиса» [42, с. 722].

5. «Паулі Жегота Ігнацій (1814-1895) – польський фольклорист, етнограф. Автор праці «Галицькі старожитності», збірки «Пісні українського народу в Галичині» (1839-1840). Творчість Жеготи Паулі при вернула увагу укладачів збірки «Українські приказки...»» [42, с. 722].

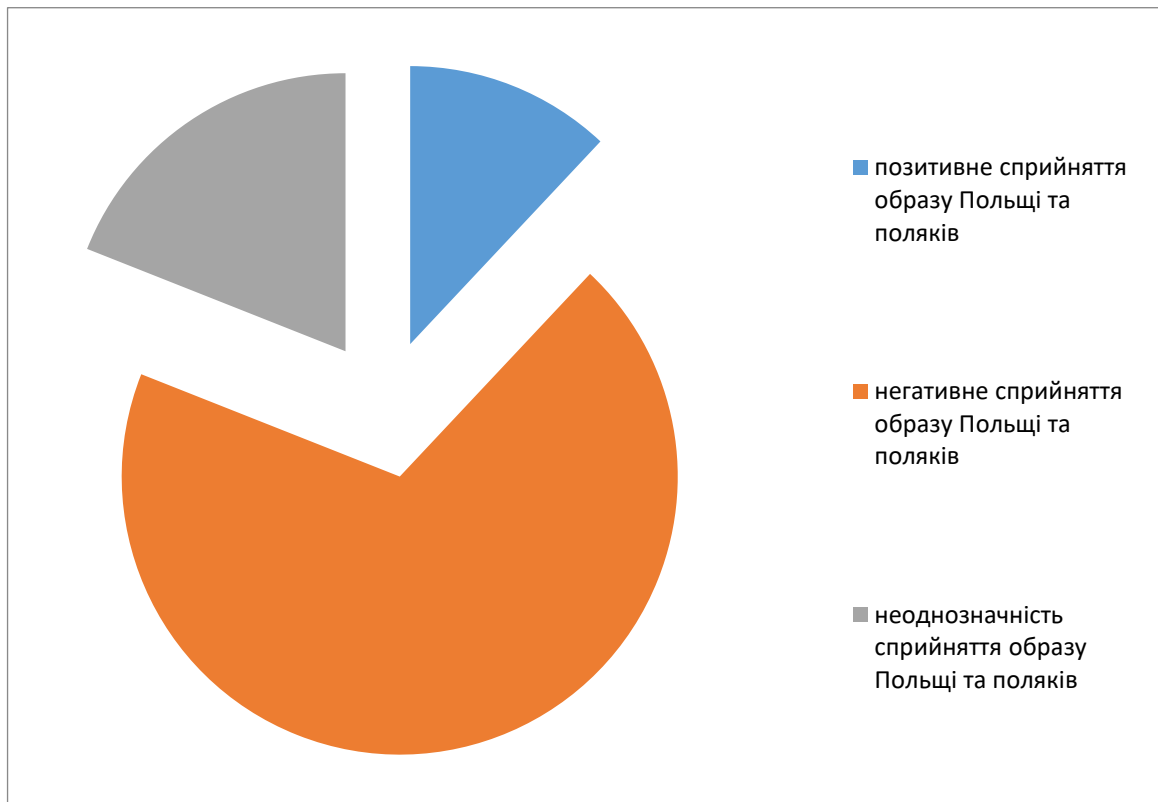
6. «Стрийковський Мацей (1547-1582) – польський поет. Автор «Хроніки польської, литовської, жмудської і всієї Русі» (1582). На «Хроніку» як на історичне джерело посилалися козацькі літописці С. Велично і Г. Грабянка. Є згадка про Стрийковського і у збірці Номиса» [42, с. 722-723].

У процесі роботи усі виявлені приклади було поділено на такі семантичні групи:

- 1) позитивне сприйняття образу Польщі та поляків;
- 2) негативне сприйняття образу Польщі та поляків;
- 3) неоднозначність сприйняття образу Польщі та поляків.

Кількісний аналіз приналежності фразеологічних одиниць до виокремлених семантичних груп представлено на Рис. 3.1.

Семантичні групи фразеологізмів
(на матеріалі збірника М. Номиса
«Українські прислів'я, приказки і таке інше»)

Із загальної кількості фразеологічних одиниць з нашої вибірки (142 одиниці), 17 одиниць (12%) належить до семантичної групи «Позитивне сприйняття образу Польщі та поляків», 97 прикладів (69%) – «Негативне сприйняття образу Польщі та поляків», 28 прикладів (19%) – «Неоднозначність сприйняття образу Польщі та поляків».

Отже, було з'ясовано, що найбільше прикладів з нашої вибірки належать до семантичної групи «Негативне сприйняття образу Польщі та поляків». Значно менше фразеологізмів входять до груп «Позитивне сприйняття образу Польщі та поляків» та «Неоднозначність сприйняття образу Польщі та поляків». На наш погляд, таке негативне сприйняття українцями поляків

спричинено певними історичними подіями. Проте, сьогодні сприйняття Польщі та поляків значно змінилося, проте використання фразеологічних одиниць з негативним забарвленням не припинилося.

Розглянемо детальніше кожен лексико-семантичну групу наведемо приклади фразеологічних одиниць до кожної з них.

1. Позитивне сприйняття образу Польщі та поляків:

Шляхта і гарна плахта [42, с. 92].

Не дурень видумав паном бути [42, с. 92].

2. Негативне сприйняття образу Польщі та поляків:

Великим панам трудно правду казати [42, с. 91].

Не Біг панів роде, а лихо їх робе [42, с. 91].

Хто не звик правди поважати, той завше ласий пану вати («На добре складано, та не так виведено, – я так не чула. Кажуть з панством неправдувати, чи не з правдою панувати – якось так, чудно») [42, с. 91].

Пани в світі блукаюця, та з правдою не знаюця [42, с. 91].

Пани правдою кепкують – проте ж в світі и панують [42, с. 91].

Панам лихом кидати – не плугом орати [42, с. 91].

Коли б панам гадалося, з чого лихо зкувалося [42, с. 91].

Богу молиця, а чорту вірує (про панів кажуть) [42, с. 91].

3. Неоднозначність сприйняття образу Польщі та поляків:

Видно пана по халявах (Давній пан польський носив цвітні чоботи – сапьянці. Служки, доношуючи після своїх панів стареньку зобуву, пришивали до неї, для одміни, чорні пришви, а халявами вицвічалися) [42, с. 334-335].

Пан що хоче, те й робить (Пани, як дурні! що хочуть, те роблять) [42, с. 92].

Трудно стати паном, а то все піде даром [42, с. 92].

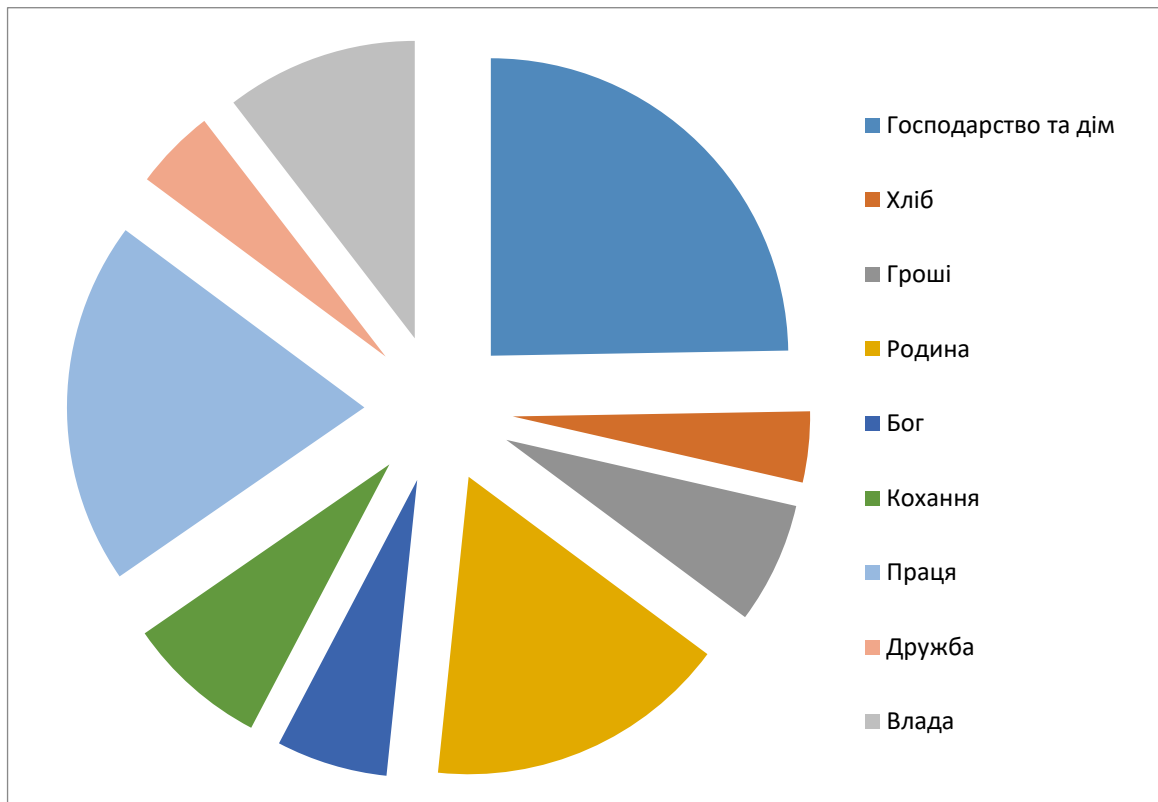
З давніх часів кожен поляк, а зокрема й польська сім'я має власні цінності. Розглянемо особливості фразеологізмів з нашої вибірки, які якнайповніше висвітлюють цінності поляків, що найчастіше проявляється у

різноманітних побутових поняттях. Поділимо фразеологічні одиниці з нашої вибірки на наступні тематичні групи:

- 1) Господарство та дім.
- 2) Хліб.
- 3) Гроші.
- 4) Родина.
- 5) Бог.
- 6) Кохання.
- 7) Праця.
- 8) Дружба.
- 9) Влада.

Кількісний аналіз приналежності фразеологічних одиниць до виокремлених тематичних груп представлено на Рис. 3.2.

Тематичні групи фразеологізмів
(на матеріалі збірника М. Номиса
«Українські прислів'я, приказки і таке інше»)

Із загальної кількості фразеологічних одиниць з нашої вибірки (142 одиниці), 32 одиниці (22,5%) належить до тематичної групи «Господарство та дім», 5 прикладів (3,5%) – «Хліб», 9 прикладів (6%) – «Гроші», 21 приклад (15%) – «Родина», 8 прикладів (5,5%) – «Бог», 10 прикладів (7%) – «Кохання», 26 прикладів (18%) – «Праця», 6 прикладів (4%) – «Дружба», 25 прикладів (9,5%) – «Влада».

Таким чином, було виявлено, що найбільше прикладів з нашої вибірки належать до тематичної груп «Господарство та дім», «Праця» та «Влада». Дещо менше фразеологізмів входять до груп «Хліб», «Гроші», «Родина», «Бог», «Кохання» та «Дружба».

Розглянемо детальніше кожен тематичну групу.

1. Господарство та дім:

Коли сам пан коло брами (або: у воріт), то слуг в его мало [42, с. 93].

Пан добрий, як отець – взяв корову и скопець; а пані, як мати – казала теля взяти [42, с. 95].

2. Хліб:

Пани наші, пани голоколінці: ми у вас служим, а ви У нас хліба просите [42, с. 93].

3. Гроші:

То пан хороший, як багацько грошей [42, с. 93].

4. Родина:

З паном не будь за пан-брат [42, с. 94].

З паном не братайся... жінці правди не кажи, чужої дитини не май за свою [42, с. 94].

З паном не дружися, жінці не звіряйся, а чужих дітей не приймай [42, с. 94].

З великими панами не заходити ... панами не за панібрата [42, с. 94].

5. Бог:

З панами добре знацьця, та не дай Бог цілувацьця [42, с. 94].

Пан далеко, а Бог високо [42, с. 95].

До Бога високо, до царя далеко, а ті панки, що хтять, те й роблять [42, с. 95].

6. Кохання:

Панськеє кохання – гірке горювання [42, с. 94].

7. Праця:

Ніколи з панами не міряйся руками; бо як довгі – відріжуть, а короткі – витягнуть [42, с. 94].

8. Дружба:

З паном дружи, а за пазухою камінь держи [42, с. 94].

9. Влада:

Я такого був пана, що царство небесне, та й годі [42, с. 96].

Минеця се ім панство! [42, с. 96]

У своїх наукових розвідках І. Ікономіді виділяє три групи фразеологічних компонентів:

1) фразеологічні одиниці, які не включають у свій склад лексеми «Польща» та «поляк», проте відображають їхні особливості всім своїм складом:

«Чого чорт плаче?» – («Що панам люди не настане!») – И чорт плаче, що люди не настане [42, с. 91].

2) фразеологічні одиниці, які включають в себе слова «Польща» та «поляк» («пан») і водночас характеризують Польщу або поляків за допомогою власного складу:

Чи пани, чи люде? [42, с. 91]

То пани, а ми люде [42, с. 91].

Коли б не хлоп, не віл, – не було б панів [42, с. 91].

Коли б пан за плуга узявся, то й світа б відцурався [42, с. 91].

Плугач оре и в праці рвеця, а панське черево отак аж Дмеця! [42, с. 91]

Добра пані за рабами (Добри пани за рабами, а раби за панами) [42, с. 91].

Пан на троні, а хлоп на ослоні [42, с. 92].

Хиба ж е пани, яким гроші не мили? [42, с. 92]

Дай панові покуштувати, а він и гамкне [42, с. 92].

Давай пану по жупану [42, с. 92].

Здаєся и пан, а штанів нема [42, с. 93].

Пан в чоботях ходить, а босі сліди знати (Взутий, а слід босий. В чоботях ходить, а босі сліди робить. В чоботях клише, а босої ноги слід пише) [42, с. 93].

Пани повзувані, сліди ваті босі [42, с. 93].

3) фразеологічні одиниці, які включають у свій склад слова «Польща» та «поляк» («пан») і відображають універсальні поняття [42, с. 46]:

Все пани та пани, а на греблю й нікого (а греблі нема кому загатити) [42, с. 93].

Три пани, два отамани, а оден підданий («Після смерті колекатора зосталось шість хлопців и одна дочка, обійсться и трохи землі, и одним оден підданий. От раз ідей з паничів тіх іхав візком и сам собі поганяв коня. Его здибає сусід и питає: «Чи пан сам уже й коня поганяєш? у вас же єсть підданий». «Утік шельма!» – «А то ж чого?» – «Чорт его матір зна! по дню тільки на тиждень робив панщини кожному з братів, а в неділю, бувало, з панною сестрою до костела, и утік, гунцвот!») [42, с. 93]

«Чи ти пан?» – «Пан». «А чого ж у тебе порваний жупан?» [42, с. 93]

Панство в голові, а воші за комніром [42, с. 93].

Кількісний аналіз приналежності фразеологічних одиниць до груп цієї класифікації представлено на Рис. 3.3.

Лексико-семантичні групи фразеологізмів
(на матеріалі збірника М. Номиса
«Українські прислів'я, приказки і таке інше»)

Із загальної кількості фразеологічних одиниць з нашої вибірки (142 одиниці), 1 одиниця (0,5%) належить до першої лексико-семантичної групи, 94 приклади (66%) – до другої лексико-семантичної групи, 47 прикладів (33,5%) – до третьої лексико-семантичної групи.

Таким чином, було виявлено, що найбільше прикладів з нашої вибірки належать до другої лексико-семантичної групи. Дещо менше фразеологізмів входять до першої та третьої груп.

3.2. Особливості використання фразеологізмів на позначення Польщі та поляків в українській публіцистиці

Доцільним також вважаємо дослідження особливостей функціонування фразеологічних одиниць, які висвітлюють особливості Польщі та поляків на матеріалі української публіцистики. Так, для аналізу було обрано українські періодичні видання «ТСН» [62], «Вечірній Київ» [10] та «Голос України. Газета Верховної Ради України» [15].

У ході дослідження було укладено вибірку речень, у яких виявлено функціонування фразеологічних одиниць, які певним чином характеризують Польщу чи поляків. Вибірка складає 20 одиниць (Див. Додаток Б).

Варто зауважити, що у публіцистичному тексті сучасних ЗМІ, зокрема сучасних українських періодичних видань, спостерігається доволі висока частотність використання фразеологізмів, які вміщують в себе найбільш яскраві, барвисті та виразні значення та образи національної мови.

За допомогою фразеологізмів автори публікацій наділяють власні тексти надзвичайною експресивністю, за допомогою якої статті сприймаються значно легше та швидко запам'ятовуються.

Використання фразеологічних одиниць у ЗМІ включає в себе прагматичні функції, зокрема тоді, коли використовується в заголовку. Саме так автор публікацій привертає та фіксує увагу реципієнтів, надає висловлюванню емоційності та експресивності. Фразеологічна одиниця значно більше здатна впливати на читача, ніж лексика з нейтральним забарвленням, а таким чином активно такі лексичні засоби залучаються до публіцистичного стилю [30, с. 147].

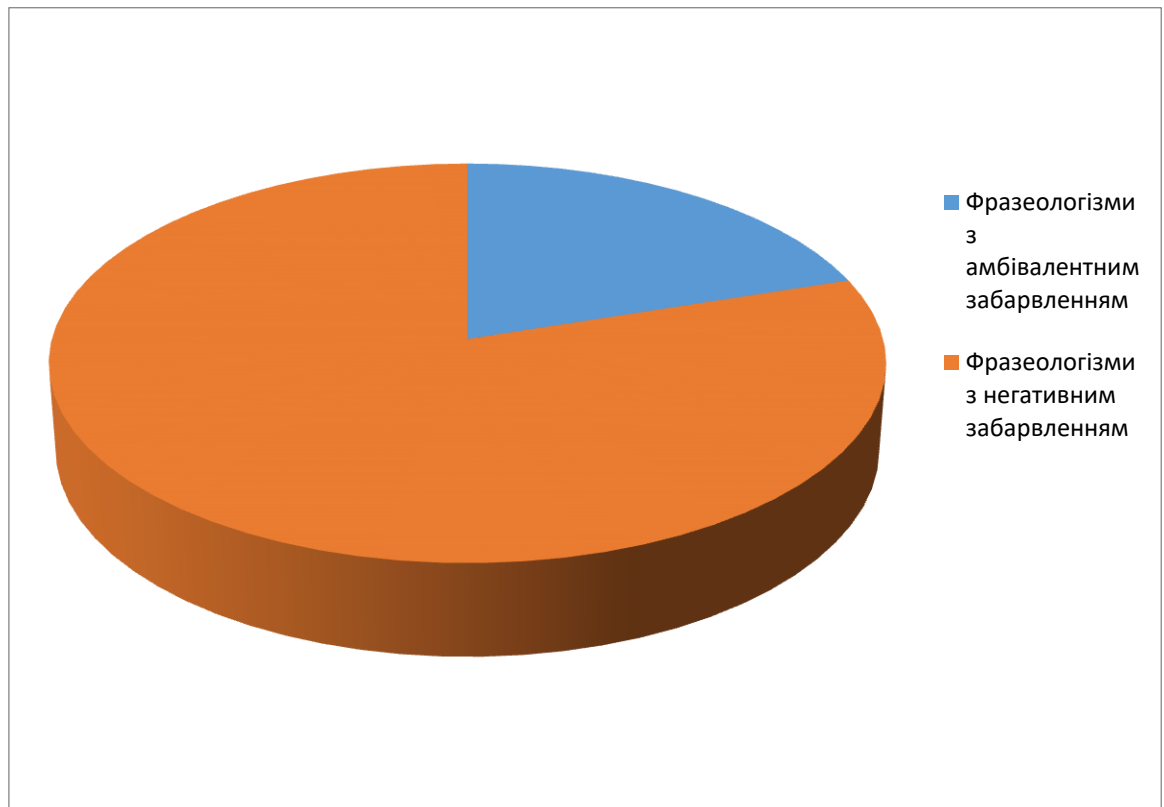
Заголовок періодичного видання не лише привертає увагу власною структурою, інформативністю та дизайном, а й містить в собі приховану сигнальну систему, котра дає можливість автору спонукати реципієнта до прочитання певного матеріалу. Журналісти, як правило, використовують полегшені варіанти заголовків, вживаючи мовні штампи, цитати з творів чи кінофільмів, уривки із тексту чи його основну думку. За допомогою лексичних,

пунктуаційних, синтаксичних та графічних засобів виразності формуються експресивні заголовки, котрі включають в себе переносні значення лексичних одиниць, гру слів, спеціальну лексику, прислів'я і приказки, фразеологізми тощо [30, с. 147].

Таким чином, можемо стверджувати, що у періодиці фразеологізми можуть бути авторськими та включають в себе особливе значення. Як було з'ясовано, сьогодні образ Польщі та поляків може мати амбівалентне або негативне забарвлення.

З метою демонстрації забарвлення фразеологізмів на матеріалі сучасних українських часописів представимо їхній кількісний аналіз (Рис. 3.4).

Семантичне значення фразеологізмів
(на матеріалі сучасних часописів «ТСН», «Вечірній Київ» та «Голос
України. Газета Верховної Ради України»)

Із загальної кількості фразеологічних одиниць з нашої вибірки (20 одиниць), 3 одиниці (20%) мають амбівалентне забарвлення, 17 прикладів (80%) мають негативне забарвлення.

Отже, було виявлено, що найбільше фразеологізмів з нашої вибірки мають негативне забарвлення. Дещо менше фразеологізмів мають амбівалентне значення.

Проаналізуємо особливості фразеологічних одиниць, які характеризують Польщу та поляків.

1. Фразеологічні одиниці, які мають амбівалентне значення:

Ось така любов. Видно пана по халявах. Хоч і депутат. Хоче жити «на халяву» [15].

Як видно пана по халявах, так з порогу видно, хто і який господар у домі [15].

Видно пана по халявах. У нас нема своїх п'яниць, нащо нам чужі [15].

Тож не дивно, що «жупани» і «пани» назавжди закарбувалися у мовах [62].

2. Фразеологічні одиниці, які мають негативне значення:

Сьогодні ти – пан, а завтра – пропав? Половина українців боїться втратити роботу в 2011-му [10].

Пан або пропав: першого серпня вступникам повідомлять, чи зарахують їх на бюджет [15].

Або пан, або пропав... Футбол. Завтра київське «Динамо» й «Олександрія» проведуть повторні поєдинки раунду плей-оф Ліги Європи [15].

Вашу ситуацію можна коротко описати так: хоч пан, хоч пропав [15].

«Пан або пропав». Облога міста ворогом ставала дедалі нестерпнішою [15].

Показали майстерність, продемонстрували волю. Або пан, або пропав [62].

Костусев сумнівів не має, — це, як кажуть, або пан, або пропав [10].

А для росіянок цей поєдинок був, як кажуть, або пан, або пропав [10].

Друкую уривок: "Є така панська хвороба "мігрень" або простою мовою кажуть: "Їсти охота, а робити лень" [15].

«Якби ви знали, паничі, що люди роблять уночі...» «Назар Стодоля» у франківців — це вечір, сутінки, ніч [15].

А от родича батату з родини берізкових — кручені паничі ми з сусідкою з іншого краю дачі не можемо вивести, хоч як із двох боків огорожі [15].

Бо паничі – кручені квіти, Окрутять – і з кінцями... [15]

Якщо півень дивитиметься у дзеркало — майбутній чоловік буде паничем або ледарем, якщо питиме воду — заглядатиме у чарчин [15].

І що важливо — тут, попри непростий для «панських маєтків» радянський час [15].

І надумав пан зробити добре діло [62].

А купатися в ньому пан, зрештою, не зміг, вискочив із води, мов ошпарений: занадто зимною здалося [15].

3.3. Висновки до розділу 3

Отже, у процесі роботи було досліджено образ Польщі та поляків в українському мовному просторі на матеріалі збірника М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше». У процесі роботи усі виявлені приклади було поділено відповідно до таких класифікацій: 1) семантична класифікація (позитивне сприйняття образу Польщі та поляків; негативне сприйняття образу Польщі та поляків; неоднозначність сприйняття образу Польщі та поляків); 2) тематична класифікація («Господарство та дім», «Хліб», «Гроші», «Родина», «Бог», «Кохання», «Праця», «Дружба» та «Влада»); 3) класифікація І. Ікономіді (фразеологічні одиниці, які не включають у свій склад лексеми «Польща» та «поляк», проте відображають їхні особливості всім своїм складом; фразеологічні одиниці, які включають в себе слова «Польща» та «поляк» («пан») і водночас характеризують Польщу або поляків за допомогою власного складу; фразеологічні одиниці, які включають у свій склад слова «Польща» та «поляк» («пан») і відображають універсальні поняття).

Також у процесі дослідження особливостей використання фразеологічних одиниць у сучасному україномовному мас-медійному дискурсі було з'ясовано, що фразеологізми є ефективним мовним засобом, котрий досить часто використовується в текстах та заголовках мас-медійного дискурсу. Використання фразеологічних одиниць на позначення образу Польщі та поляків має прагматичну мету, оскільки за допомогою них забезпечується більша образність мовлення, полегшується сприйняття матеріалу реципієнтом. За допомогою проаналізованих фразеологізмів можна простежити як специфіку

представлення Польщі та поляків в українському мовному просторі, так і ставлення українців до них.

ВИСНОВКИ

Мовна картина світу – це комплекс уявлень про світ, котрі, проходячи через людське пізнання, стають ментальними структурами, висвітленням на всіх рівнях системи мови, та можуть бути передані іншим членам спільноти за допомогою засобів національної мови. Мовна картина світу не входить до ряду частково наукових або спеціальних картин світу, адже вона є попередником багатьох інших картин світу та певним чином формує їх.

Мовний образ – це складне багаторівневе поняття, що синтезує в собі ментальний (внутрішньоформний образ), довербальний предметно-чуттєвий образ, функціональний компонент та вербальний компонент, іншими словами системні зв'язки з іншими образами.

У фразеологічних одиницях висвітлено цілий спектр позитивних характеристик, якостей особистості. Віковий досвід особи спонукав їх до формування неповторної фразеологічної картини світу, що є фрагментом української ментальності. Фразеологічна картина світу – це універсальна, характерна для всіх мов образна система мовних одиниць, котрі передають специфіку національного світобачення. Однак, варто пам'ятати про те, що фразеологічна картина світу є унікальною для кожної окремої мови і характеризується фрагментарністю, адже не кожне поняття навколишнього світу виражається у мові у вигляді фразеологічної одиниці або фразеологічного значення. Фразеологічна картина світу виступає як комплекс знань про світ і може надавати цілісну характеристику конкретного народу чи нації.

Збірка М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» вважається безцінним джерелом української фольклористики, адже вміщає в себе безліч прислів'їв та приказок українського народу. Особливістю цієї збірки є те, що автор вперше для систематизації слів використовує тематичну класифікацію та зазначає місце їхнього використання.

Образ Польщі та поляків змінювався у свідомості українців відповідно до історичних подій, які відбувалися між поляками та українцями. З метою

кращого розуміння сприйняття українським народом поляків було проведено безліч опитувань. Відповідно до них сьогодні сприйняття українцями поляків має у більшості позитивний відтінок.

Сьогодні існує обмежена кількість лінгвістичних наукових розвідок, які присвячені питанню мовного вираження образу Польщі та поляків як об'єкта лінгвістичних досліджень. У процесі роботи було виявлено праці, які розкривають проблему впливу польської мови на українську. Мовний образ поляків та Польщі українськими науковцями досліджуються доволі фрагментарно, що тільки акцентує увагу на важливості детальнішого вивчення цього питання.

Опитувані респонденти мають певний образ поляків, що втілюється в лексичних одинцях та мотивується тими умовами, у яких на сьогодні вони проживають та навчаються. Серед одиниць на позначення мовного образу поляків переважають іменники та словосполучення, які позначають зв'язок із світом; зв'язок із загальними історичними й географічними даними; зв'язок з емоційною та особистою сферами життя; індивідуальні реакції.

Між українцями та поляками, історичні долі котрих тісно сплелися в інколи суперечливий та нерозривний клубок, взаємні бачення та рецепції відрізняються значним спектром як раціональних розмірковувань, так і емоційних переживань з обох сторін. Багато з них вже ставали об'єктом досліджень учених обох країн. Безсумнівно, ця тема є безмежною в спробах її дослідження та детального вивчення.

З метою дослідження образу Польщі та поляків в українському мовному просторі було обрано збірник М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше». На матеріалі збірника було укладено вибірку сталих висловів, які стосуються образу Польщі та поляків. Вибірка складає 142 одиниці.

У процесі роботи було досліджено образ Польщі та поляків в українському мовному просторі на матеріалі збірника М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше». У процесі роботи усі виявлені приклади було поділено відповідно до таких класифікацій: 1) семантична класифікація

(позитивне сприйняття образу Польщі та поляків; негативне сприйняття образу Польщі та поляків; неоднозначність сприйняття образу Польщі та поляків); 2) тематична класифікація («Господарство та дім», «Хліб», «Гроші», «Родина», «Бог», «Кохання», «Праця», «Дружба» та «Влада»); 3) класифікація І. Ікономіді (фразеологічні одиниці, які не включають у свій склад лексеми «Польща» та «поляк», проте відображають їхні особливості всім своїм складом; фразеологічні одиниці, які включають в себе слова «Польща» та «поляк» («пан») і водночас характеризують Польщу або поляків за допомогою власного складу; фразеологічні одиниці, які включають у свій склад слова «Польща» та «поляк» («пан») і відображають універсальні поняття).

У процесі дослідження особливостей використання фразеологічних одиниць у сучасному україномовному мас-медійному дискурсі було з'ясовано, що фразеологізми є ефективним мовним засобом, котрий досить часто використовується в текстах та заголовках мас-медійного дискурсу. Використання фразеологічних одиниць на позначення образу Польщі та поляків має прагматичну мету, оскільки за допомогою них забезпечується більша образність мовлення, полегшується сприйняття матеріалу реципієнтом. За допомогою проаналізованих фразеологізмів можна простежити як специфіку представлення Польщі та поляків в українському мовному просторі, так і ставлення українців до них.

Завдяки виконанню роботи та вибору правильних методів дослідження усі завдання нашої роботи було виконано – було досягнуто мети та сформульовано ряд висновків.

Отже, ми схарактеризували поняття мовної картини світу; схарактеризували поняття мовного образу; розглянути специфіку фразеологічної картини світу; проаналізували особливості збірника М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» як засіб відображення картини світу; з'ясували способи реалізації образів Польщі й поляків в українській мовній картині світу; вивчили мовні образи Польщі й поляків у лінгвістиці; дослідили втілення мовного образу Польщі й поляків (за результатами

опитування); проаналізували особливості висвітлення образу Польщі та поляків у збірнику М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше»; дослідили особливості використання фразеологізмів на позначення Польщі та поляків в українській публіцистиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абабілова Н. М. Класифікація фразеологічних одиниць у вітчизняних та зарубіжних лінгвістичних дослідженнях. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 44. 368 с.
2. Авксеньєв Л., Калашник В., Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови. Х. : Основа, 1977.
3. Азарова Л. Є, Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Особливості вивчення фразеологізмів у викладанні української мови як іноземної / Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Херсон : 2019. Т. 30., №4. С. 1-5.
4. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В. Фразеологізми як аспект вивчення лексики іноземними студентами / Закарпатські філологічні студії : науковий журнал. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1, Вип. 11. С. 61-67.
5. Белєхова Л. І. Види мапування як лінгвокогнітивної операції формування новообразів (на матеріалі американської поезії). С. 21–24. URL : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3744/1/Belekhova.pdf>. (дата звернення: 13.12.2022).
6. Бісікало О. Формалізація понять мовного образу та образного сенсу природно-мовних конструкцій. URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/formalizatsiya-ponyat-movnogo-obrazu-ta-obraznogo-sensu-prirodno-movnih-konstruktsiy.pdf> (дата звернення: 13.12.2022).
7. Бялик В. Антропологічний зміст інформаційної мовної картини світу. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6252/1/Byalyk.pdf> (дата звернення: 10.12.2022).
8. Венжинович Н. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект. Prostor in čas v frazeologiji: Kolektivna monografija. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. S. 423–428.
9. Венжинович Н. Українська фразеологічна картина світу (на матеріалі лексикографічних джерел). URL :

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24053/1/Наталія%20БЕНЖИНОВИЧ.pdf> (дата звернення: 13.12.2022).

10. Вечірній Київ. URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/> (дата звернення: 10.03.2023).

11. Витгенштейн Л. Tractatus logico-philosophicus. М. : Изд. дом «Территория будущего», 2005 . С. 14–228.

12. Воронова М. Варіанти фразеологізмів у журналістському творі. URL : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=305> (дата звернення: 10.03.2023).

13. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів: монографія. Кіровоград : 2013. 276 с.

14. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі творення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови. К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. 256 с

15. Голос України. URL : <http://www.golos.com.ua/> (дата звернення: 10.03.2023).

16. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс : монографія. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. 296 с.

17. Гриценко С. Роль польських запозичень у формуванні мовної картини світу українців. URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/1618-1588.pdf> (дата звернення: 10.12.2022).

18. Грушевський М. Матвій Симонів (Номис) / *Зап. Наук, т-ва ім. Шевченка*. 1901. Т. 40. С. 8.

19. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М. : ОАО ИГ «Прогресс», 2000. 400 с.

20. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу / *Мовознавство*. 2009. № 3-4. С. 94-103.

21. Єфремов С. Історія українського письменства. Ляйпціг, 1924. С. 5.

22. Зайдель М. Польща: традиція vs сучасність. URL : <http://sumno.com/reportage/polscha-tradytsiji-vs-suchasnist/> (дата звернення: 10.12.2022).

23. Запухляк І. Функційно-стилістичні особливості вживання фразеологізмів у сучасній англійській та українській мовах. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/Funkcijno-stilisticni_osoblivosti_vzivanna_frazeol.pdf (дата звернення: 10.03.2023).

24. Заремська І. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16130/Zarems'ka.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 13.12.2022).

25. Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків у сучасній Україні / Проблеми слов'янознавства. 2011, Вип. 60. С. 68-80. URL : <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Образ-Польщі-та-поляків-у-сучасній-Україні-Проблеми-слов'янознавства.--Львів-2011.--Вип.-60.--С.-68-80.pdf> (дата звернення: 10.12.2022).

26. Зелінська М. Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України : дис. на здобут. наук. ступ канд. філол. наук. Львів : 2018. 258 с.

27. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / Культура народів Причорномор'я. 2002. № 32. С. 51-53.

28. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. К. : Довіра, 2007. 262 с.

29. Ікономіді І. Я. Фразеологічні одиниці з національно-специфічним компонентом значення в російській та новогрецькій мовах. Краснодар : 2005. 241 с.

30. Кереченко С. Використання фразеологізмів у сучасному англomовному мас-медійному дискурсі / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2020, № 45, Т. 1. С. 147-150. URL : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v45/part_1/37.pdf (дата звернення: 10.03.2023).

31. Клімкін П. Україна і Польща. Випробовування історією. URL : <https://zbruc.eu/node/77157> (дата звернення: 10.12.2022).
32. Ковалюк Ю. До питання про фразеологічну картину світу. URL : http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2016/NV_2016_5-1/38.pdf (дата звернення: 13.12.2022).
33. Комар О. С. Етнокультурна парадигматика національно-маркованих мовних одиниць: автореф. дис. канд. філолог. наук: 10.02.01. К. : КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2009.
34. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / Мовознавство. 2006. № 2–3. С. 111–117.
35. Коскін В. Культура багатіє взаємодією літератур. URL : <http://www.vox.com.ua/data/polska/2008/04/10/kulturabagatiye-vzayemodiyeyu-literatur.html> (дата звернення: 10.12.2022).
36. Космеда Т. Українсько-польські паралелі в системі фразеологічних біблеїзмів / Acta Polono-Ruthenica XXIV/2, 2019. С. 139-150. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/11_%20%20%20%20%20%20%20-T.pdf (дата звернення: 10.12.2022).
37. Крочук Ю. В. Антропоцентричні основи дослідження фразеологізмів у мовній картині світу / «Young Scientist». № 1 (53). January, 2018. С. 723-726. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/1/168.pdf> (дата звернення: 10.12.2022).
38. Кульчицький І. Одиниці на позначення часу і простору у збірці М. Номиса Українські приказки, прислів'я і таке інше. URL : <https://ebooks.uni-lj.si/zalozbaul/catalog/download/35/89/1025-1?inline=1> (дата звернення: 10.12.2022).
39. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу / Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. К. : 2002. С. 307–315.
40. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Х. : Вид. група «Основа», 2009. 191 с.

41. Михайленко В. М. Публіцистичний стиль як засіб впливу на реципієнта. Науковий вісник Ужгородського університету. Ужгород : 2010. Вип. 23. 331 с.
42. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ : «Либідь», 1993. 769 с.
43. Одарченко П. Скарбниця українського слова / *Фольклор, зб. Матвія Номиса*. С. 15.
44. Остапенко В. І. Функціонально-стилістичні особливості англійських фразеологізмів з біблійним компонентом / Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2009. Вип. 20. С. 471–475.
45. Полянський П. Б. Про Українсько-польську комісію експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії / Український історичний журнал. 1999. № 1. С. 151–153.
46. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
47. Прадід Ю. Контаміновані фразеологізми на сторінках газет / Культура слова. К. : Наук. думка, 1992. Вип. 42. С. 66-68.
48. Романюк С. Фразеологізми та не фразеологізми в українському політичному дискурсі. URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/ryszardk,+249-257.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).
49. Савченко Л. Етномакрокод духовної культури як репрезентант фразеологічної картини світу / Лінгвістичні дослідження. 2014. Вип. 38. С. 36-42.
50. Савчук К. Інтерпретація поняття «фразеологічна картина світу» (на прикладі американського варіанта англійської мови). URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8452/1/45.pdf> (дата звернення: 13.12.2022).

51. Саєвич І. Г. Картина світу і модель світу в лінгвістичних студіях. 14 с.
URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/756/1/I_SAEVICH_MiK_15_GI.pdf
(дата звернення: 10.12.2022).

52. Селіванова О. О. Особливості когнітивної проекції синтаксичних структур українських фразеологізмів / Вісник Львівського університету. Львів : 2004. Вип 34. Ч. I. С. 354–359.

53. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – К., 2006. 716 с.

54. Сербенська О. Мова газети в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства / Мовознавство. 1998. № 4. С. 21-26.

55. Середа В. Вплив польських та українських шкільних підручників з історії на формування польсько-українських етнічних стереотипів / Вісник Львівського університету. Львів : 2000. Вип. 35–36. С. 389–390.

56. Сиваченко М. Є. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. К. : 1974. С. 9.

57. Сизонов Д. Ю. Функціонально-стилістична парадигма медійної фразеології. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Київ : 2017. Вип. 35. С. 56-69.

58. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К. : 1973. С. 238.

59. Ставицька Л. О. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи / Семасіологія і словотвір: Збірник наукових праць. Київ : Наукова думка, 1989. С. 98–102.

60. Стилістичне забарвлення та виражальні можливості фразеологізмів.
URL : https://lms.e-school.net.ua/asset-v1:UIED+Ukrainian-language-11th-grade+2020+type@asset+block@конспект_укрмова_11кл_10_413.pdf (дата звернення: 10.03.2023).

61. Тарасенко Т. В. Мовні лакуни у міжкультурній комунікації. URL : <https://philology.bdpu.org/wp-content/uploads/2017/04/12-4.pdf> (дата звернення: 10.12.2022).

62. TCH. URL : <https://tsn.ua/tags/%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B0> (дата звернення: 10.03.2023).
63. Трумко О. Мовний образ польської сім'ї в художньому дискурсі Івана Франка / Філологічні науки. 2020. № 32. С. 104-108.
64. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. К. : Знання, 2007. 494 с.
65. Урядовий кур'єр. Київ : 1997. № 90-91.
66. Устенко Л. Ф. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у різних стилях української мови / Наукові записки. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. Кн. 1. С. 40-44.
67. Федорченко Г. Фразеологічне новаторство у сучасній публіцистиці. Студентські лінгвістичні студії: збірник статей. Житомир : Житомирський державний університет ім. Івана Франка, 2014. С. 129-135.
68. Федурко М. Мовний обра-концепт ВОЛЯ в репрезентації поета Петра Карманського. URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/242683-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-582398-1-10-20220225.pdf> (дата звернення: 13.12.2022).
69. Шандрук Т. Ф. Німецькі фразеологізми з комічною конотацією на позначення зовнішності людини / Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.191-197. URL : <http://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/030.pdf> (дата звернення: 10.12.2022).
70. Швець А. До питання про наслідки інтерференції у мовленні поляків Кам'янського (на прикладі вибраного ідіолекту). С. 57-59. URL : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v27/part_1/18.pdf (дата звернення: 10.12.2022).
71. Шевельов Ю. Номис – Даль – Адальберг. З проблем української пареміології середини 19 сторіччя / Фольклор. США, 1985. С. 44.

72. Щепанська Х. А. Мовний образ, концепт, вербальний символ та їх функціонування в художньому тексті. / Лінгвістичні дослідження. 2012. Вип. 33. С. 66–71. URL : http://nbuv.gov.ua/jpdf/znpkhnpu_lingv_2012_33_14.pdf (дата звернення: 13.12.2022).

73. Щепанська Х. А. Мовний образ серця в українській поезії XIX століття : автореф. дис. на здобуття ... канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова. Львів : 2014. 20 с.

74. Щепанська Х. Мовний образ чи мовні засоби вираження образу: кореляція понять. URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/10926-21256-1-PB.pdf> (дата звернення: 13.12.2022).

75. Bartmiński E. Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przełomu wieków. URL : https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/144/Jezykowy_obraz_swiate.pdf?sequence=1 (дата звернення: 13.12.2022).

76. Bonusiaka W. Stereotypy narodowościowe na pograniczu. Rzeszów : 2002. 36 s.

77. Konieczna J. Polska – Ukraina: wzajemny wizerunek. Warszawa : 2001. S. 49–50, 68.

78. Kosmeda T., Gomenûk O., Osipova T. 2017. Korotkij ukraïns'ko-pol's'kij slovnik ustaleniï viraziv: ekvivalenti slova, frazeologizmi, prisliv'â ta prikazki. Poznań–Harkiv : Vidavnictvo KOLO (m. Drohobîč).

79. Langacker R. Concept, Image and Symbol: the cognitive basis of grammar. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2002. 395 p.

80. Źupański A. Tragiczne wydarzenia za Bugiem i Sanem przed ponad sześćdziesięciu laty. Poznaj werdykt historyków polskich i ukraińskich. Warszawa : 2007.

Анотація

Фаїзова Н. С. Образ Польщі та поляків в українському мовному просторі / Н. С. Фаїзова. – Харків, 2023. – 82 с.

Робота складається зі вступу, 3 частин, висновків та джерел посилання (усього 80). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 82 сторінки. Робота містить чотири діаграми.

Кваліфікаційну роботу присвячено обґрунтуванню основних ознак мовної та фразеологічної картин світу, розгляду специфіки зображення Польщі та поляків в українському мовному просторі та з'ясуванню особливостей відображення Польщі та поляків в українській фразеології (на матеріалі збірника М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» та сучасної української публіцистики «ТСН», «Вечірній Київ» та «Голос України. Газета Верховної Ради України»).

У першому розділі здійснено теоретичне осмислення понять «мовної картини світу» та «мовного образу»: окреслено погляди науковців щодо мови, як інструменту для інтерпретації явища культури і відображення психологічного темпераменту народу, котрий послуговується цією мовою, описано проблему авторства та класифікації, виявлено та проаналізовано особливості цих понять в контексті національної самосвідомості та менталітету, а також досліджено взаємозв'язки між мовою, культурою та світоглядом.

У другому розділі подано системне вивчення образу Польщі та поляків у свідомості українців з мовного погляду. Простежено, як історичні події між поляками та українцями впливають на сприйняття поляків українським народом та проведено аналіз опитування, який демонструє, що сучасне сприйняття поляків українцями, в основному, позитивне.

У третьому розділі було проаналізовано особливості використання фразеологічних одиниць на позначення образу Польщі та поляків в українському мас-медійному дискурсі, а також з'ясовано, що вони є ефективним мовним засобом для забезпечення більшої образності мовлення та полегшення сприйняття матеріалу реципієнтом.

Ключові слова: мовна картина світу, мовний образ, фразеологічна картина світу, фразеологічна одиниця, мовне втілення.

Annotation

Faizova, N. S. The image of Poland and Poles in the Ukrainian linguistic space / N. S. Faizova. - Kharkiv, 2023. - 82 p.

The work consists of an introduction, 3 parts, conclusions, and sources of reference (a total of 80). The overall volume of the qualification work is 82 pages. The work contains four diagrams.

The qualification work is dedicated to substantiating the main features of the linguistic and phraseological worldviews, examining the specifics of depicting Poland and Poles in the Ukrainian linguistic space, and identifying the peculiarities of reflecting Poland and Poles in Ukrainian phraseology (based on the collection by M. Nomis "Ukrainian proverbs, sayings, and such" and contemporary Ukrainian journalism "TSN", "Evening Kyiv" and "Voice of Ukraine. Newspaper of the Verkhovna Rada of Ukraine").

In the first chapter, a theoretical understanding of the concepts of "linguistic worldview" and "linguistic image" is carried out: the views of scientists on language as a tool for interpreting cultural phenomena and reflecting the psychological temperament of the people who use this language are outlined, the problem of authorship and classification is described, the features of these concepts in the context of national self-awareness and mentality are identified and analyzed, and the interrelations between language, culture, and worldview are investigated.

In the second chapter, a systematic study of the image of Poland and Poles in the consciousness of Ukrainians from a linguistic point of view is presented. It traces how historical events between Poles and Ukrainians influence the perception of Poles by the Ukrainian people and analyzes a survey that demonstrates that the contemporary perception of Poles by Ukrainians is mostly positive.

In the third chapter, the peculiarities of using phraseological units to denote the image of Poland and Poles in the Ukrainian mass media discourse are analyzed, and it

is revealed that they are an effective linguistic means for ensuring greater imagery of speech and facilitating the perception of material by the recipient.

Keywords: linguistic worldview, linguistic image, phraseological worldview, phraseological unit, linguistic embodiment.

ДОДАТКИ

Додаток А

Видно пана по халявах (Давній пан польський носив цвітні чоботи – сапьянці. Служки, доношуючи після своїх панів стареньку зобуву, пришивали до неї, для одміни, чорні пришви, а халявами вицвічалися) [34, с. 334-335].

Великим панам трудно правду казати [34, с. 91].

Не Біг панів роде, а лихо їх робе [34, с. 91].

Хто не звик правди поважати, той завше ласий пану вати («На добре складано, та не так виведено, – я так не чула. Кажуть з панством неправдувати, чи не з правдою панувати – якось так, чудно») [34, с. 91].

Пани в світі блукаюця, та з правдою не знаюця [34, с. 91].

Пани правдою кепкують – проте ж в світі и панують [34, с. 91].

Панам лихом кидати – не плугом орати [34, с. 91].

Коли б панам гадалося, з чого лихо зкувалося [34, с. 91].

Богу молицця, а чорту вірує (про панів кажуть) [34, с. 91].

Чи пани, чи люде? [34, с. 91]

То пани, а ми люде [34, с. 91].

«Чого чорт плаче?» – «Що панам люди не настаче!» – И чорт плаче, що люди не настаче [34, с. 91].

Коли б не хлоп, не віл, – не було б панів [34, с. 91].

Коли б пан за плуга узявся, то й світа б відцурався [34, с. 91].

Плугач оре и в праці рвеця, а панське черево отак аж Дмеця! [34, с. 91]

Добра пані за рабами (Добри пани за рабами, а раби за панами) [34, с. 91].

Пан на троні, а хлоп на ослоні [34, с. 92].

Хиба ж е пани, яким гроші не мили? [34, с. 92]

Дай панові покуштувати, а він и гамкне [34, с. 92].

Давай пану по жупану [34, с. 92].

Дере, як з лика (панське здирство) [34, с. 92].

Шляхта і гарна плахта [34, с. 92].

Сьогодні пан, а завтра пропав [34, с. 92].

Біда панам! таки-то нам [34, с. 92].

Що панська хвороба, що наше здорова [34, с. 92].

Не дурень видумав паном бути [34, с. 92].

Пан що хоче, те й робить (Пани, як дурні! що хочуть, те роблять) [34, с. 92].

Трудно стати паном, а то все піде даром [34, с. 92].

Як би я був паном, то усе б на подушках лежав [34, с. 92].

Пані на всі сані... тільки хвіст волочиця (Оце пані на всі сані, ще й ноги волочац-ця) [34, с. 92]

Пан на всю губу (На всю губу пані) [34, с. 92].

Паничу, я вас підтичу [34, с. 92]

Ой паничу, паничу! я вас за чуб посмичу [34, с. 92].

Панич, що украв бич [34, с. 92].

Панич не знав ніц, но (тільки) одно пісьмо, та й тому з голови встріло [34, с. 92].

Тепер настало панів – кинь на собаку, а пана влучиш [34, с. 92].

Що збан, то пан [34, с. 92].

Води збан, а сам пан [34, с. 92]

Панів, як псів [34, с. 92]

Більше панів, як псів ...з мужиків и не видно ся за ними [34, с. 92].

Нема добра в нашім селі, бо панів багато [34, с. 92].

Усе пани та пани, а нікому свині пасти (Все пани, а хто буде, вибачайте) [34, с. 92].

Все пани та пани, а на греблю й нікого (а греблі нема кому загатити) [34, с. 93].

Три пани, два отамани, а оден підданий («Після смерті колекатора зосталось шість хлопців и одна дочка, обійсться и трохи землі, и одним оден підданий. От раз ідей з паничів тіх іхав візком и сам собі поганяв коня. Его

здибає сусід и питає: «Чи пан сам уже й коня поганяєш? у вас же єсть підданий». «Утік шельма!» – «А то ж чого?» – «Чорт его матір зна! по дню тільки на тиждень робив панщини кожному з братів, а в неділю, бувало, з панною сестрою до костела, и утік, гунцвот!) [34, с. 93]

Два кметі, пан третій [34, с. 93].

Я вашець и ти вашець – а хто нам хліба напашець [34, с. 93].

«Чи ти пан?» – «Пан». «А чого ж у тебе порваний жупан?» [34, с. 93]

Панство в голові, а воші за комніром [34, с. 93].

Два пани, одні штани [34, с. 93].

Оце ладно! три пани, едни штани: котрий успіє, той и штани надіне
(Два пани, а едні штани: котрий раньше встав, той ся и вбрав) [34, с. 93].

Здаєся и пан, а штанів нема [34, с. 93].

Пан в чоботях ходить, а босі сліди знати (Взутий, а слід босий. В чоботях ходить, а босі сліди робить. В чоботях клише, а босої ноги слід пише) [34, с. 93].

Пани повзувані, сліди ваті босі [34, с. 93].

Коли сам пан коло брами (або: у воріт), то слуг в его мало [34, с. 93].

Кадав пан, та и зробив сам [34, с. 93].

Люде, хрестяне, а нуте!., або я й сам [34, с. 93].

То пан хороший, як багацько грошей [34, с. 93].

Лучче держатись у багатого пана за клямку, як у бід ного за столом сидіти [34, с. 93].

Пани наші, пани голоколінці: ми у вас служим, а ви У нас хліба просите [34, с. 93].

Пани ж наші, пани голоколінці: як ми в шинок, то й ви наздогінці [34, с. 94].

Пани мої, біда з вами: ми до корчми, а ви за нами [34, с. 94].

Біда нашим головам за панами голими [34, с. 94].

Двом панам тяжко служити [34, с. 94].

Двом панам служить, а сорочки немає [34, с. 94].

З панами, а свинями не знайся [34, с. 94].

З паном не будь за пан-брат [34, с. 94].

З паном не братайся... жінці правди не кажи, чужої дитини не май за свою [34, с. 94].

З паном не дружися, жінці не звіряйся, а чужих дітей не приймай [34, с. 94].

З великими панами не заходити ... панами не за панібрата [34, с. 94].

З панами добре знацьця, та не дай Бог цілувацьця [34, с. 94].

Панськеє кохання – гірке горювання [34, с. 94].

Панська ласка до порога... а поріг переступив, то вже ласку утратив [34, с. 94].

Панська ласка літом гріє, а на зіму кожуха треба старатися (З панами не сідай істи, з панами и не говори багато: сказав слово, та й мовчи; хто що говорить, ти слухай) [34, с. 94].

З панським свого язика не рівняй; бо як довгий, то притнуть, а як короткий, то витягнуть [34, с. 94].

З панами не міряйся чубами; бо як довгий, то підстрижуть; як короткий, то витягнуть [34, с. 94].

Ніколи з панами не міряйся руками; бо як довгі – відріжуть, а короткі – витягнуть [34, с. 94].

Не трімай з панами спілки; бо як твоє довше, то втнуть, а як коротше, то натягнуть [34, с. 94].

Лучче з медведем борікацьця, ніж з паном рахувацьця [34, с. 94].

В панські ворота широко увійти, та узко вийти (В панськiм дворi брама широка, а вувка) [34, с. 94].

Прозьба панська рівно з наказом ходить [34, с. 94].

Пан шапку хоч і здийма, та в шапці правди нема [34, с. 94].

З паном дружи, а за пазухою камінь держи [34, с. 94].

Добрий пан, – тільки трейчи в морду дав [34, с. 95].

Пан добрий, як отець – взяв корову и скопець; а пані, як мати – казала теля взяти [34, с. 95].

Тоді пани добрі, як сплять [34, с. 95].

Добрий пан: ні б'є, ні лає, та нічим и не дбає [34, с. 95].

Жаба свище – пана істи кличе [34, с. 95].

Жаба на поріг, а пань за стіл [34, с. 95].

Пани переведуть, що й собака не істиме (про панські приправи) [34, с. 95].

Багацке и панське нігди не пропаде [34, с. 95].

Як у воді не без чорта, так у великого пана не без Жида [34, с. 95].

Як у болоті без чорта, так у пана без Жида не буває [34, с. 95].

В тім пани бракують, втчім убогий смакують [34, с. 95].

Слово панське не циганське [34, с. 95].

Панське слово – велике діло [34, с. 95].

Тепле ваше, паноньку, слово [34, с. 95].

Що то за пан, що вь его ніщо не гниє! [34, с. 95]

З бороною – до гною, з шилом – до греблі, з макогоцом – палі бить (ніби такт)» порядкують на панщину йти, бо нема роботи, бач, у пана) [34, с. 95].

Не треба роботи, коли й таїсь родить [34, с. 95].

На що й пахать, коли так родить (панам) [34, с. 95].

Стрижи пана як вівцю, на ему шерсть наросте [34, с. 95].

Хотів для пана, а й вийшло для себе погано [34, с. 95].

Пан далеко, а Бог високо [34, с. 95].

До Бога високо, до царя далеко, а ті панки, що хтять, те й роблять [34, с. 95].

Не так пани, як підпанки [34, с. 95].

Не так пан, як паненятка [34, с. 95].

Пани, як пани, та войти собаки [34, с. 96].

Лучче пани, як підпанки [34, с. 96].

Лучче пану кланяцьця, як підпанкам [34, с. 96].

Стара пані все – то шиє, то поре [34, с. 96].

Я такого був пана, що царство небесне, та й годі [34, с. 96].

Поздоров, Боже, нашого пана, то все гаразд буде [34, с. 96].

Дивись! пан, а балакає, як люде [34, с. 96].

Хоч би тебе, паночку, чорт узяв, то я тобі хліба з медом не дам [34, с. 96].

Будуть пани дуця, поки полопаюця [34, с. 96].

Минеця се ім панство! [34, с. 96]

На панську мудрость мужицькая хитрость [34, с. 96].

Пан кладе печать, а мужик дума, відкіль почать [34, с. 96].

Пан гардий, хліб твардий, пивниця на колку – трудно ся пожити худому пахолку [34, с. 97].

За панською головою поливай маслом, як водою [34, с. 97].

З хама не буде пана... а хоч буде, то поганий [34, с. 97].

Таки хам хамом – не буде паном [34, с. 97].

Из мужика-хама не буде доброго пана («Се вони сами кажуть... сирость природна останецця в судді») [34, с. 97].

Не буде з Йвана пана [34, с. 97].

Не дай, Боже, з Йвана пана... з кози кожуха, з свині чобіт [34, с. 97].

Не дай, Боже, з хама пана. Прав. Хлоп бодай панував, а сили не мав [34, с. 97].

Не дай, Боже, свині роги, а мужику панство [34, с. 97].

Не дав Бог свині ріг, а мужику панства: багацько б людей занапали [34, с. 97].

Як из діда багач, або из пана пан, так и простиня; а як з мужика пан, то и гординя [34, с. 98].

Що малий пан вліпить, то и великий не відойме (Малий пан вложить, великий не вийметь) [34, с. 98].

Дай пан дурню корову, а не волю: корова хліб дасть, а воля напасть [34, с. 98].

Який пан – такий хам [34, с. 98].

Панської роботи не переробиш [34, с. 98].

Чого пани наварять, тим ся піддані попарять [34, с. 98].

Пани б'ютьця, а в мужиків чуби болять (Хто б'єщця, а в кого чуб болить. Пани шкунтуюця, а нашого брата ріжуть) [34, с. 99].

Панищанні та поєдинкові: що на єдній нозі капиця, а на другій чобіт [34, с. 99].

Служка на служку, а пану тряся [34, с. 99].

Цнота и покора не має місця у панського двора... не живе у двора; а хто лжеть и крадне, поживиця snadне [34, с. 99].

Куди панська лая, туди й сучка моя [34, с. 99].

Що буде, то буде, а козак панищини робити не буде [34, с. 99].

Каліка не довика, пан не до смерті (Не звіка каліка, не до смерті пан) [34, с. 99].

Буде гарно на світі, як попу підсипать, а пана засипать [34, с. 99].

Додаток Б

Ось така любов. Видно пана по халявах. Хоч і депутат. Хоче жити «на халяву» [62].

Як видно пана по халявах, так з порогу видно, хто і який господар у домі [62].

Видно пана по халявах. У нас нема своїх п'яниць, нащо нам чужі [62].

Тож не дивно, що «жупани» і «пани» назавжди закарбувалися у мовах [60].

Сьогодні ти — пан, а завтра — пропав? Половина українців боїться втратити роботу в 2011-му [61].

Пан або пропав: першого серпня вступникам повідомлять, чи зарахують їх на бюджет [62].

Або пан, або пропав... Футбол. Завтра київське «Динамо» й «Олександрія» проведуть повторні поєдинки раунду плей-оф Ліги Європи [62].

Вашу ситуацію можна коротко описати так: хоч пан, хоч пропав [62].

«Пан або пропав». Облога міста ворогом ставала дедалі нестерпнішою [62].

Показали майстерність, продемонстрували волю. Або пан, або пропав [60].

Костусєв сумнівів не має, — це, як кажуть, або пан, або пропав [61].

А для росіянок цей поєдинок був, як кажуть, або пан, або пропав [61].

Друкую уривок: "Є така панська хвороба "мігрень" або простою мовою кажуть: "Їсти охота, а робити лінь" [62].

«Якби ви знали, паничі, що люди роблять уночі...» «Назар Стодоля» у франківців — це вечір, сутінки, ніч [62].

А от родича батату з родини берізкових — кручені паничі ми з сусідкою з іншого краю дачі не можемо вивести, хоч як із двох боків огорожі [62].

Бо паничі – кручені квіти, Окрутять – і з кінцями... [62]

Якщо півень дивитиметься у дзеркало — майбутній чоловік буде паничем або ледарем, якщо питиме воду — заглядатиме у чарчин [62].

І що важливо — тут, попри непростий для «панських маєтків» радянський час [62].

І надумав пан зробити добре діло [60].

А купатися в ньому пан, зрештою, не зміг, вискочив із води, мов ошпарений: занадто зимною здалося [62].